

Diagnosi de la ramaderia extensiva Parc Natural del Montseny

Febrer 2021

Diagnosi de la ramaderia extensiva

Parc Natural del Montseny

Elaboració: Arran de terra SCCL. Eines per la Dinamització Local Agroecològica

Autoria: Guillem Tendero, Gonzalo Gamboa, Miquel Monés, Andrea Vidal

Febrer de 2021

TAULA DE CONTINGUTS

1. INTRODUCCIÓ	1
2. METODOLOGIA.....	3
3. PASSAT, PRESENT I FUTUR DE LA RAMADERIA EXTENSIVA AL PARC NATURAL DEL MONTSENY	5
4. CARACTERITZACIÓ DE LES EXPLOTACIONS.....	9
5. ANÀLISI DAFO.....	11
5.1. DEBILITATS	13
5.2. AMENACES.....	21
5.3. FORTALESES.....	34
5.4. OPORTUNITATS	40
6. ELS REPTES DE LA RAMADERIA EXTENSIVA AL PARC NATURAL DEL MONTSENY.....	50
7. LES POTENCIALITATS DE LA RAMADERIA EXTENSIVA AL PARC NATURAL DEL MONTSENY ..	53
8. LÍNIES ESTRATÈGIQUES D'ACTUACIÓ PER SUPERAR ELS REPTES IDENTIFICATS	56
8.1. CREAR UN «SERVEI DE SUPORT A LA RAMADERIA EXTENSIVA DEL PARC NATURAL»	56
8.2. IMPLEMENTAR MESURES ESTRUCTURALS PER FACILITAR EL DESENVOLUPAMENT DEL SECTOR	57
8.3. FOMENTAR LA RECUPERACIÓ DE LES FINQUES EN DESÚS O ABANDONADES	58
8.4. CREAR EL «CONTRACTE AGROPECUARI DE LA RESERVA DE LA BIOSFERA DEL MONTSENY».....	60
9. CONCLUSIONS	61
10. BIBLIOGRAFIA I WEBOGRAFIA	65

1. Introducció

Des de fa dècades, la regressió de la ramaderia extensiva és un fenomen comú a les societats postindustrials del sud d'Europa. Aquesta realitat contrasta amb el consens que existeix, tant en l'àmbit científic com en amplis sectors de la societat, sobre la necessitat de considerar la ramaderia extensiva com un sector estratègic. Els motius són tan nombrosos com variats, i entre ells destaca la crucial contribució de la ramaderia extensiva¹ a la conservació del paisatge i la biodiversitat, el desenvolupament socioeconòmic en el medi rural, la necessitat de fixar població a les zones rurals, la producció d'aliments de qualitat, la protecció contra l'erosió del sòl, la conservació del patrimoni cultural i etnogràfic, la prevenció d'incendis i la prevenció i mitigació del canvi climàtic, entre d'altres (Fundación Entretantos, 2014, 2018 i 2020a).

Des de mitjans del segle passat, Catalunya i el conjunt de l'Estat espanyol han experimentat un retrocés molt important de la cabana ramadera en extensiu (Pomar et al., 2018), i els Espais Naturals Protegits del país no han quedat al marge d'aquesta dinàmica. En el cas del **Parc Natural del la Reserva de la Biosfera del Montseny**, la ramaderia tradicional o extensiva va ser des de ben antic i fins fa uns 60 anys la principal activitat econòmica realitzada pels pobladors del massís, juntament amb l'aprofitament del bosc per a fusta i llenya (DIBA, 2020). Tanmateix, després de dècades de declivi, actualment la ramaderia extensiva ocupa una posició residual en relació a la resta d'activitats econòmiques que es realitzen al parc, sent la més important els serveis, lligada sobretot al turisme (IDESCAT, 2020).

La preocupació dels gestors i estudiosos del Parc Natural del Montseny (en endavant, PN) per la regressió de la ramaderia extensiva al massís ve de lluny. En els primers anys del s. XXI, Bartolomé et al. (2002) assenyalaven que aquesta és «una activitat cabdal en el manteniment de determinats paisatges del Parc Natural». Certament, la ramaderia extensiva és cabdal pel manteniment del mosaic de paisatges agroforestals, especialment per la conservació dels «espais oberts»: feixes, camps de conreu, prats de dall i pastures. I, alhora, el manteniment d'aquest mosaic és crucial per la conservació de la diversitat d'hàbitats i espècies de fauna i flora, «la tant valorada biodiversitat del Montseny» (Martínez, 2019).

¹ Tot i que, d'acord amb el llenguatge tècnic reconegut oficialment a Catalunya per les administracions públiques del ram, només es pot parlar pròpiament de ramaderia extensiva quan el bestiar viu les 24h del dia a la intempèrie, cosa que en general només passa amb la ramaderia de vaques i eugues, i malgrat que, tècnicament, quan el bestiar dorm habitualment en corrals, naus o coberts, com passa en general amb la ramaderia d'ovelles i cabres, caldria parlar de ramaderia semi-intensiva, en aquest treball s'empra el concepte «ramaderia extensiva» per fer referència, indistintament, als ramats de bovins, ovins i cabrum que pasturen cada dia (o pràcticament cada dia) de l'any i basen la seva alimentació en l'herba de les pastures naturals i/o l'aprofitament del bosc.

Conscient de la relació directa entre homogeneïtzació del paisatge per l'expansió del bosc, disminució de la biodiversitat i augment del risc de grans incendis forestals, l'òrgan gestor del PN fa aproximadament vint anys que desenvolupa línies de treball encaminades a recuperar antics espais oberts, tant en finques públiques com privades. «Però els treballs de recuperació necessiten (...) comptar amb l'activitat ramadera suficient per evitar l'arbustització d'aquestes àrees treballades. Per això és important facilitar la permanència dels pastors i ramats que encara queden en el massís i establir les condicions per a que siguin viables noves incorporacions de projectes ramaders. La protecció de la ramaderia extensiva del parc s'emmarca en el que ha de prescriure, per al sector primari, el Pla per al desenvolupament socioeconòmic (...). La redacció d'aquest pla ha de contemplar, entre altres, una fase de diagnòstic i un programa operatiu o pla d'acció. Per tant, (...) l'activitat ramadera requereix d'una diagnosi (...), per conèixer el nombre d'explotacions ramaderes que aprofiten els recursos naturals en el Parc i en l'àmbit de la Reserva de la Biosfera. Quina és la seva dimensió, el model de gestió i les perspectives de continuïtat» (Martínez, 2019, pàg. 2-3).

Aquests són, precisament, **els objectius de l'estudi** que ha donat lloc al present informe, el qual és un encàrrec de l'òrgan gestor del PN: esbrinar quantes explotacions de ramaderia extensiva operen actualment dins els límits del PN; caracteritzar aquestes explotacions; identificar quins són els principals reptes als que ha de fer front la ramaderia extensiva al parc, així com les seves potencialitats; i avançar propostes de línies d'acció que podrien permetre superar els reptes identificats.

Cal ressenyar que aquest estudi de diagnosi es complementa amb l'informe «Cens de la ramaderia extensiva al Parc Natural del Montseny (2020)», el qual també informa sobre la situació de la ramaderia extensiva al PN, però tenint en compte «només» dades quantitatives. El contingut d'aquesta diagnosi, en canvi i com s'explica a continuació, es basa sobretot en informació qualitativa aportada pels propis ramaders del PN; tot i que per a la seva elaboració també s'ha tingut en compte la informació quantitativa obtinguda per a l'actualització del cens ramader.

2. Metodologia

La metodologia que s'ha emprat per realitzar la diagnosi de la ramaderia extensiva al PN ha combinat l'anàlisi de fonts secundàries amb la generació d'informació primària. Així, s'ha obtingut informació primària qualitativa per mitjà de dues tècniques diferents: entrevistes en profunditat i una sessió de treball participativa amb els ramaders entrevistats. El llistat de ramaders a entrevistar s'ha obtingut de l'actualització del cens ramader del PN (Arran de terra, 2020).

Un cop identificades les explotacions, el segon pas ha consistit en realitzar 24 entrevistes en profunditat (una a cada titular o representant de les 24 explotacions identificades)². La informació qualitativa obtinguda s'ha sotmès a una anàlisi DAFO. L'anàlisi DAFO, també coneguda com a anàlisi FODA o DOFA, és una eina d'estudi de la situació d'una empresa, un projecte o un sector la qual, per mitjà d'una matriu quadrada, permet avaluar tant els aspectes positius de l'empresa / projecte / sector (Fortaleses i Oportunitats) com els negatius (Debilitats i Amenaces), i tant les seves característiques internes (Debilitats i Fortaleses) com la seva situació externa (Amenaces i Oportunitats) (Gil, 1998).

La identificació de les debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats de la ramaderia extensiva del parc s'ha realitzat contrastant la informació qualitativa obtinguda per mitjà de les entrevistes als ramaders amb la informació del cens ramader i la revisió de fonts d'informació secundària, com ara informes, articles i webs sobre la matèria. És important precisar que s'han identificat com a debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats aquells factors o característiques que són comunes per a una majoria o una part significativa de les explotacions analitzades. Tanmateix, donat l'elevat nombre i la diversitat d'iniciatives estudiades, en tots els casos hi ha explotacions que no presenten el factor o característica que s'ha identificat com a debilitat, amenaça, fortalesa o oportunitat per a una part important de les iniciatives. En els casos en que una característica és una debilitat, amenaça, fortalesa o oportunitat només per alguna de les tipologies d'explotació, aquesta circumstància s'explicita en el moment de presentar la característica en qüestió.

Després de realitzar l'anàlisi DAFO s'ha procedit a determinar quins són els principals reptes i potencialitats de la ramaderia extensiva del PN del Montseny. Així, mentre que la determinació dels reptes s'ha realitzat a partir de l'anàlisi conjunt de les debilitats i les

² Les entrevistes s'han realitzat entre els mesos de febrer i agost del 2020. De les 24 explotacions que hi ha dins del PN, dos titulars d'explotacions no han volgut ser entrevistats perquè valoren molt negativament la gestió que fa el parc en relació a la ramaderia extensiva i no volen col·laborar-hi. Per altra banda, s'ha entrevistat un ramader que actualment no pastura dins el parc però en principi ho farà en breu; i un pagès la família del qual, tot i no fer ramaderia extensiva, sempre ha conreat les terres de la finca per fer menjar per alimentar uns pocs vedells que engreixa cada any i estan sempre estabulats.

amenaces identificades prèviament, en tant que factors que poden afectar negativament el tipus de projectes analitzats; la determinació de les potencialitats s'ha realitzat a partir de l'anàlisi conjunt de les fortaleses i les oportunitats, en tant que factors que poden afectar positivament el tipus d'iniciatives estudiades.

A continuació, s'ha elaborat una proposta de línies estratègiques d'actuació per superar els reptes identificats. Aquesta proposta ha de ser entesa com un avenç d'idees de cara a la futura elaboració d'un pla d'acció de suport a la ramaderia extensiva al PN. D'aquesta manera, s'han obtingut les conclusions preliminars de la diagnosi.

L'últim pas ha consistit a realitzar, amb els ramaders entrevistats, una «sessió de devolució i discussió» de les conclusions preliminars de l'estudi. Aquesta sessió de treball participativa ha permès enriquir i validar amb els ramaders del territori les conclusions finals que recull aquest informe.

L'estudi que ha donat lloc al present informe de diagnosi s'ha realitzat des de l'enfocament que proposen l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària i, més concretament, emprant el **marc teòric** i metodològic de la Dinamització Local Agroecològica. **La Dinamització Local Agroecològica** (en endavant, DLAE) és un nou paradigma de desenvolupament local i, alhora, una metodologia innovadora dissenyada per impulsar «processos locals de transició agroecològica»; és a dir, dissenyada per impulsar la necessària, urgent i inevitable transició cap a sistemes alimentaris i comunitats locals més sanes, justes i sostenibles. L'enfocament de la DLAE posa molt èmfasi en promoure la participació ciutadana, tant en la identificació dels reptes que cal superar en l'àmbit local per avançar en la transició agroecològica, com en el disseny i la implementació de les estratègies que han de permetre superar els reptes identificats. D'aquesta manera, mitjançant la DLAE no es pretén únicament fomentar la Producció Agrària Ecològica, els Circuits Curts de Comercialització o el consum de proximitat, sinó que es vol promoure també la cohesió territorial i social, la justícia social i ambiental, l'enfortiment de les comunitats locals i la conservació dels ecosistemes i els recursos naturals. Per acomplir aquests objectius i avançar, com s'apuntava més amunt, vers a sistemes alimentaris i comunitats locals més justes, sanes i sostenibles, la DLAE proposa posar al centre dels processos i les dinàmiques de treball les necessitats i les propostes de la pagesia local; i tenir en compte que a l'hora d'avaluar l'estat de salut de les explotacions agroramaderes cal considerar tant la viabilitat econòmica dels projectes com la seva viabilitat ecològica i la seva viabilitat social (López, 2012; López i Tendero, 2013; López et al., 2015; López et al., 2017; López et al., 2018; Espluga et al., 2019).

3. Passat, present i futur de la ramaderia extensiva al Parc Natural del Montseny

Durant mil·lennis, des de que els primers pobladors neolítics van introduir la ramaderia al Montseny i fins fa només uns 60 anys, la ramaderia tradicional o extensiva va ser la principal activitat realitzada pels habitants del massís, juntament amb l'aprofitament del bosc per a fusta i llenya (DIBA, 2020). Tanmateix, l'abandonament progressiu de les masies i les activitats tradicionals, així com la industrialització i intensificació de l'agricultura i la ramaderia, fenòmens que, tot i iniciar-se abans, es van generalitzar i accentuar a casa nostra a partir de mitjans segle XX, han relegat la ramaderia extensiva a una posició residual en relació a la resta d'activitats econòmiques que es realitzen actualment al parc, sent la més important els serveis, lligada sobretot al turisme (IDESCAT, 2020).

Així, d'acord amb el que afirmen Bartolomé et al. (2002) basant-se en estudis previs (Pladevall, 1986; i Llobet, 1947) i en treball de camp realitzat el 1999, mentre que a principis del segle XIX els emprius del Matagalls «suportaven (...) una càrrega ramadera quasi dos cops superior» a la d'inicis del s. XX, a mitjans del segle passat, just quan s'iniciava el darrer i definitiu capítol del que seria la fi del món rural tradicional català, el Massís del Montseny comptava amb uns 11.000 caps de bestiar menor (oví i cabrum). «Aquest nombre es podria haver reduït a la meitat al final dels anys setanta (Panareda, 1978), per tornar a augmentar a principi dels noranta, en part com a conseqüència de les primes de la UE (Bartolomé, 1995)». A finals dels anys 90 i inicis del 2000, «el nombre de ramats d'oví i cabrum ha disminuït considerablement (...). El nombre de caps també ha disminuït però en una proporció menor, ja que s'ha produït alhora un engrandiment de la mida dels ramats (...). El bestiar boví de carn (...) també ha augmentat en els últims anys (...); aquest increment pot ser conseqüència de la substitució del boví de llet pel de carn» (Bartolomé et al., 2002; pàg. 147 - 148).

Què ha passat els últims 20 anys i quina és la situació actual? Tal i com s'explica a l'informe «Cens de la ramaderia extensiva al Parc Natural del Montseny, 2020» (Arran de terra, 2020), el número d'explotacions que fan ramaderia extensiva dins els límits del PN del Montseny s'ha reduït d'un 11% en els últims 20 anys, passant de 27 el 2000 a 24 el 2020. Alhora, només 15 de les 27 explotacions que estaven en actiu el 2000 segueien en actiu el 2020, dades que representen una disminució de gairebé un 45%. Actualment, el número d'explotacions en actiu és, doncs, 24 perquè entre els anys 2000 i 2020, tot i plegar 12 explotacions, es van incorporar a l'activitat 9 noves iniciatives, i va haver-hi dues successions.

Aquestes dades indicarien que la pèrdua d'explotacions està sent en part compensada per la instal·lació de nous projectes de ramaderia extensiva. Tanmateix, la informació obtinguda per mitjà de les entrevistes realitzades als ramaders indica que el 25% dels titulars de les explotacions en actiu (6 de les 24), o no veuen clar el futur a curt termini, o tenen clar que no

seguiran gaire temps més, i per ara no compten amb que ningú els rellevi. Així doncs, cap al 2025 podria haver plegat una quarta part de les explotacions que hi ha en actiu actualment. Aquesta disminució en el nombre d'explotacions només podrà ser compensada si s'incrementa significativament el ritme de noves instal·lacions³; o si s'aconsegueix que els ramaders que plegaran cedeixin la gestió de les explotacions a altres ramaders que vulguin donar-les continuïtat.

Sigui com sigui, tenint en compte que la tendència a la disminució en el número d'explotacions que s'inicià fa més d'un segle s'ha mantingut fins l'actualitat i que a dia d'avui només hi ha en actiu poc més d'una vintena de ramats, no sembla exagerat afirmar que **la situació de la ramaderia extensiva al PN del Montseny és crítica**. Malgrat que, com s'explica als apartats 5.3 i 5.4, així com al Capítol 7, la ramaderia extensiva al PN compta també amb fortaleses, oportunitats i potencialitats importants, d'entre les que destaca la presència d'un nombre significatiu de ramaders amb el perfil propi de l'anomenada «nova pagesia», aquesta situació podria arribar a un punt d'inflexió en els propers anys si no es garanteix el relleu dels ramaders que estan a punt de plegar, o si no augmenta significativament el ritme de noves instal·lacions. Veient el que ha passat els últims decennis i com està en general el sector, sembla que això no succeirà de forma espontània, sinó només en cas que les administracions públiques amb competències en el sector i el territori treballin conjuntament, i de forma urgent i decidida, per fer-ho possible.

L'anàlisi comparada de les dades dels anys 2000 i 2020 sobre l'estructura de les explotacions permet identificar també una tendència a l'especialització de les explotacions: mentre que el 2000 hi havia 8 explotacions amb les tres tipologies de ramats més comuns en ramaderia extensiva (boví, oví i cabrum), 7 explotacions amb dos tipus de ramats i 12 amb només un tipus; el 2020 hi havia només 1 explotació amb els tres tipus de ramats, 7 explotacions amb 2 ramats i 16 amb un ramat. La comparació de les dades dels anys 2000 i 2020 també revela que les explotacions que s'han «especialitzat» en una de les tipologies de ramat també han reduït el nombre de caps (calculat en Unitats de Bestiar Major).

En termes generals, entre 2000 i 2020 el nombre de UBM al PN ha disminuït lleugerament, des d'unes 1.260 a 1.180. Els caps de boví s'han mantingut al voltant de 500 UBM (620 caps). Els caps d'oví han disminuït, passant d'unes 640 a 550 UBM (de 4.600 a 4.000 caps); i els caps de cabrum han passat d'unes 120 UBM a 130 UBM (de 830 a 910 caps).

Més enllà de les dades, **la percepció que tenen els ramaders** que treballen en extensiu al PN és que, per a la majoria d'ells, aquesta activitat no té futur al Montseny, i que d'aquí a pocs anys quedaran uns pocs ramaders amb ramats grans, i tota la resta haurà plegat. O, com a molt,

³ Mentre que en els últims 20 anys s'han produït 9 noves instal·lacions, caldria que se'n produïssin 5 o 6 en els propers 5 anys, aproximadament

alguns ho mantindran, però a petita escala i més aviat com a hobby, no com a activitat professional.

RE15.1 «Abans (en aquesta zona) hi havia 80 masies i totes tenien unes poques vaques per tenir llet per casa i vendre'n una mica. Ara només queden 2 cases que tinguin vaques».

RE19.1 «En el futur quedaran 2 o 3 ramaders amb molts caps de bestiar, la resta haurem plegat tots».

Hi ha, doncs, unanimitat entre els ramaders entrevistats en que la situació de la ramaderia extensiva al Montseny és crítica, i en que l'única possibilitat de «salvar el sector» és que les administracions públiques duguin a terme urgentment accions decidides de suport a l'activitat.

RE11.1 «Estem en un moment molt crític al Montseny, és molt crítica la situació. (...) Només queden pastors a dalt de tot, i la gent que queda és molt gran. La majoria han quedat sols... viuen com abans, amb el bestiar engegat a muntanya, aprofitant el bosc... però són tots molts gran i probrets els hi queden dos telediaris... La Diputació té un problema molt gran amb això, molt gran... perquè quan tots aquests pleguin o es morin la gestió de la muntanya s'haurà acabat, i quedarà tot abandonat. O fan alguna cosa ben aviat o això s'acaba. (...) I després, a (...) baix ja pràcticament no queda ningú que visqui d'això, de l'aprofitament de la muntanya, del bestiar, del bosc... no queda casi ningú».

RE3.1 «Si volen que hi hagi ramats o (les administracions públiques) donen un cop de mà o això s'acaba».

RE7.1 «La cosa està molt malament i cada cop pitjor. Si (les administracions públiques) no fan alguna cosa ja i s'hi posen en serio, en 10 anys no quedaran pràcticament pastors».

RE8.1 «Si no canvia molt la cosa, en 10 anys no hi haurà ramats».

Com veuen els ramaders entrevistats el futur de les seves explotacions? Una de les conclusions destacades d'aquest estudi és que el 75% dels ramaders entrevistats (18 de 24) estan segurs de la continuïtat de la seva explotació a mig termini, ja sigui perquè preveuen seguir treballant-hi ells o elles mateixes, o perquè compten amb algú altre que els farà el relleu. En canvi, el 25% dels ramaders entrevistats (6 de 24), o no veuen clar el futur a curt termini, o tenen clar que no seguiran gaire temps més, i per ara no compten amb ningú que els faci el relleu.

A l'hora d'identificar **les causes d'aquesta situació**, els ramaders entrevistats assenyalen aspectes com ara l'edat avançada que tenen bona part dels que queden en actiu; la duresa de l'ofici; les rendes en general molt baixes que perceben pel seu treball; la distorsió que comporten les subvencions; l'existència de pocs escorxadors «de confiança» a la zona; la pèrdua generalitzada de la «cultura ramadera de muntanya» al Montseny; el fet que els gestors del PN amb els ramaders «no s'han sapigut mai entendre perquè parlen idiomes

diferents»; i l'abandonament que perceben que pateix el món rural per part de les administracions públiques.

RE9.1 «El món rural mai cap govern l'ha tingut en compte, i s'ha anat morint sol.»

RE2.1 «El principal problema és que al Montseny s'ha perdut la cultura ramadera de muntanya. (...) I lo de les subvencions, que han fet que el mercat estigui saturat de carn.»

RE4.1 «Mentre hi hagi subvencions no es farà res de bo perquè molta gent ho fa només per la subvenció, però no ho fa bé, i sense la subvenció no els sortiria a compte.»

RE8.2 «És molt sacrificat, es fan molt pocs diners i la gent jove no vol saber res de l'ofici.»

RE11.2 «(Els gestors del PN i els ramaders) no s'han sapigut mai entendre perquè parlen idiomes diferents, i fa falta que parlem el mateix idioma. I no és aquesta gent gran que ha d'aprendre a parlar l'idioma de la Diputació... si els de la Diputació no s'hi entenen que posin un intermediari que parli el seu idioma. Vull dir, s'ha d'anar a mirar què necessita aquesta gent i què necessita cada finca.»

RE15.2 «Està molt complicat... els escorxadors quasi han tancat tots i sense escorxadors no hi ha activitat ramadera.»

RE18.1 «Quan els pastors actuals no hi siguin no hi haurà continuïtat perquè ara una explotació petita de 200-300 caps (d'ovelles o cabres) no et dona per viure. Les persones grans que ho fan ho segueixen per tradició i perquè estan a casa seva i sempre ho han fet, però quan ells no hi siguin ningú continuarà.»

Sobresurt, per altra banda, la correlació que estableixen els ramaders entre l'abandonament de les activitats tradicionals d'aprofitament dels camps, les pastures i el bosc amb el **risc de que es produeixin incendis forestals devastadors**.

RE10.1 «Si no es fa alguna cosa per mantenir la gent al territori i que es pugui seguir dedicant a treballar la terra, a mantenir els camps i a gestionar el bosc, en quan pares s'enverdissa tot, entra el bosc... i un dia es cremarà tot.»

Les causes de la situació delicada i el futur incert de la ramaderia extensiva al PN del Montseny s'analitzen amb més detall, i contrastant les percepcions dels ramaders entrevistats amb la resta de dades i informació obtinguda, en el Capítol 5, dedicat a les debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats de la ramaderia extensiva al parc.

4. Caracterització de les explotacions

La gran majoria de les 24 explotacions que hi ha actualment en actiu al parc es troben a la part nord-occidental del PN. Destaquen els termes municipals de Viladrau amb 7 explotacions i El Brull amb 6 explotacions.

Pel que fa a la mida de les explotacions, hi ha una que compta amb només 4 Unitats de Bestiar Major (UBM) (30 ovelles), i que correspon a l'Estrat 1⁴. Divuit explotacions compten amb entre 6 i 62 UBM, amb una mitjana de 25 UBM, i corresponen a l'Estrat 2. D'entre aquestes, les 2 més petites compten amb 50-60 ovelles i/o cabres; 5 explotacions de boví compten amb entre 6 i 28 UBM; 6 explotacions de cabres i/o ovelles compten amb entre 17 i 33 UBM (entre 135 i 220 caps), i cinc explotacions que, a més de ser les més grans de l'Estrat 2, són també molt diverses: una es dedica exclusivament a la reproducció i engreix de xais (47 UBM – 334 caps), dues es dediquen a la reproducció i engreix de xais i cabrits (62 UBM – 440 caps, i 43 UBM – 342 caps), i una altra, de 47 UBM, es dedica principalment a l'engreix de cabrits (245 caps), tot i que també compta amb ovelles (67 caps). La cinquena explotació es dedica a la reproducció i engreix de vedells, xais i cabrits (37, 89 i 31 caps respectivament, 45 UBM en total).

Finalment, hi ha les 5 explotacions més grans dins el PN, que es corresponen amb l'Estrat 3 i compten amb entre 86 i 239 UBM. D'aquestes, dues explotacions són exclusivament d'oví i compten, respectivament, amb 86 UBM (636 caps) i 96 UBM (688 caps); dues explotacions es dediquen exclusivament a la reproducció i engreix de vedells i compten, respectivament, amb 147 i 162 UBM (183 i 180 caps); i una explotació de 239 UBM que compta amb un ramat de vaques (128 caps) i un altre d'ovelles (948 caps).

Quan als ramaders, la mitjana d'edat dels i les titulars de les explotacions és de 61 anys. Els ramaders que estaven en actiu abans de l'any 2000 tenen una mitjana d'edat de 66 anys i es mouen entre els 43 i 83 anys. Per la seva banda, els que s'han incorporat a partir del 2000 tenen una mitjana d'edat de 51 anys i es mouen entre els 39 i 77 anys.

Pel que fa la mà d'obra que ocupen els diferents tipus d'explotacions, les 18 explotacions de l'Estrat 2 generen de mitjana gairebé 1 lloc de treball per explotació, majoritàriament familiars del titular de l'explotació i en quantitats similars homes i dones. Les explotacions de l'Estrat 3 generen 2,6 llocs de treball per explotació, tots assalariats i homes.

⁴ El Departament d'Agricultura classifica les explotacions en 4 Estrats. L'Estrat 1 inclou explotacions d'oví i cabrum de menys de 10 places i explotacions de boví de menys de 1,7 places. Dins de l'Estrat 2 hi ha les explotacions d'oví i cabrum amb entre 10 i 500 places, i les de boví amb entre 1,7 i 50 places. L'Estrat 3 inclou explotacions d'oví i cabrum amb entre 501 i 2000 places, i les de boví que compten amb entre 51 a 600 places

Més de la meitat de les explotacions perceben ingressos d'altres activitats (14 de 24): tres d'aquestes explotacions es dediquen al turisme rural, dues a la restauració, quatre venen llenya a cases del voltant, i en cinc casos es dediquen (el titular o algun familiar) a altres tipus d'activitats econòmiques.

La majoria de les explotacions disposen d'alguns tipus de maquinària agrícola: 20 de les 24 explotacions tenen un tractor, però menys de la meitat disposa de suficients arres per fer les tasques agrícoles adequadament. Alhora, la majoria d'explotacions compta amb instal·lacions agroramaderes dins de la finca, com ara quadres, cors o magatzems.

Es podria dir que les característiques de la ramaderia extensiva al PN del Montseny s'han mantingut al llarg dels darrers 20 anys. L'any 2000, la majoria d'explotacions es concentrava a la Vall de la Tordera (57%), els titulars d'explotació tenien una mitjana d'edat de 52 anys, les explotacions que ocupaven més mà d'obra generaven unes 2,5 UTAs i el 60% percebia ingressos d'altres activitats, com ara el turisme (Bartolomé et al., 2002).

5. Anàlisi DAFO

En aquest capítol es presenten els resultats de l'anàlisi de les debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats dels projectes de ramaderia extensiva que operen dins els límits del PN del Montseny. La Taula 1 presenta un resum dels principals resultats de l'anàlisi DAFO. Els aspectes relacionats amb la viabilitat econòmica s'han destacat en taronja; els que fan referència a la viabilitat social s'han destacat en lila; i els que fan referència a la viabilitat ecològica s'han destacat en verd.

	Circumstàncies NEGATIVES	Circumstàncies POSITIVES
Circumstàncies INTERNES	<p>DEBILITATS</p> <p>Dificultats per accedir a la terra (al bosc i a pastures)</p> <p>Arrendaments cars i precaris</p> <p>Explotacions petites / Base territorial insuficient</p> <p>Poca capacitat d'inversió</p> <p>Manca de professionalització en la gestió econòmica</p> <p>Model de gestió ramadera convencional</p> <p>Venda del bestiar per engreix (majoria d'explotacions de boví)</p> <p>Comercialització basada en intermediaris (majoria de boví))</p> <p>Producte sense valor afegit / Incapacitat de fixar preus (majoria boví)</p> <p>Manca d'identificació com a productes de ramaderia extensiva</p> <p>Rendes baixes</p> <p>Molta càrrega de feina / Assumpció de riscos laborals</p> <p>Envelliment i manca de relleu generacional</p> <p>Manca d'articulació dels ramaders del parc</p> <p>Ramats de races no autòctones (majoria ramats de boví i cabrum)</p>	<p>FORTALESES</p> <p>Autoproveïment del menjar pel bestiar</p> <p>Producció d'aliments de qualitat</p> <p>Engreix fins a l'edat de sacrifici (majoria d'oví i cabrum)</p> <p>Transformació del producte (majoria de la producció de llet)</p> <p>Comercialització per mitjà de circuits curts (majoria d'oví i cabrum)</p> <p>Producte amb valor afegit (majoria d'oví i cabrum)</p> <p>Capacitat per fixar preus i retenir marge (majoria oví i cabrum)</p> <p>Projectes familiars de mida mitjana</p> <p>Professió vocacional</p> <p>Entorn natural privilegiat i ideal per la ramaderia extensiva</p> <p>Major coherència amb els principis de benestar animal</p> <p>Ramats de races autòctones (majoria d'oví)</p>
Circumstàncies EXTERNES	<p>AMENACES</p> <p>Necessitat d'augmentar el nº de caps per mantenir la rendibilitat</p> <p>Infraestructures ramaderes inexistents o en mal estat</p> <p>Preu baix de la carn / Manca de diferenciació en el mercat</p> <p>Poques subvencions a la ramaderia extensiva</p> <p>L'abandonament generalitzat de l'activitat agropecuària</p> <p>Les traves que posen les administracions / Polítiques no adaptades</p> <p>El monstre de la burocràcia / Normatives no adaptades</p> <p>La massificació / La pressió del turisme</p> <p>La gent que porta els gossos deslligats / Incivisme</p> <p>La manca de participació dels ramaders en la planificació</p> <p>L'escàs reconeixement social dels pastors</p> <p>La pressió de les grans empreses de ramaderia intensiva</p> <p>Desconeixement realitat del sector / Augment de l'animalisme</p> <p>Disminució consum de carns vermelles degut a canvis en la dieta</p> <p>Disminució consum de carns de qualitat degut a la crisi econòmica</p> <p>Pastures en retrocés i en mal estat</p> <p>Canvi climàtic, disminució pluviometria i més risc d'incendis</p> <p>Prioritzar la conservació de determinades espècies de flora i fauna</p> <p>Els danys que provoca la fauna salvatge, sobretot el senglar</p>	<p>OPORTUNITATS</p> <p>Moltes finques en desús o infrautilitzades</p> <p>Conversió a la ramaderia ecològica</p> <p>Desenvolupar més els circuits curts de comercialització</p> <p>Proximitat a la principal centre de consum del país</p> <p>La ciutadania associa Montseny amb qualitat</p> <p>Augment demanda productes de qualitat, proximitat i ecològics</p> <p>La «nova PAC» 2021- 2027</p> <p>Consum de xai per part de la comunitat musulmana</p> <p>Experiència ramadera per visitants del PN</p> <p>Presència de ramaders amb perfil de nova pagesia</p> <p>Cooperar més amb els altres ramaders del PN</p> <p>Més suport a la ramaderia extensiva per part del PN</p> <p>Acollir estudiants en pràctiques de l'Escola de Pastors</p> <p>Existència d'organitzacions que defensen la ramaderia extensiva</p> <p>Més consciència sobre la importància de la ramaderia extensiva</p> <p>Existència d'un gran patrimoni ramader cultural i etnogràfic</p> <p>Entorn natural privilegiat i ideal per la ramaderia extensiva</p>

Taula 1. Debilitats, Amenaces, Fortaleses i Oportunitats de la ramaderia extensiva al PN del Montseny

5.1. Debilitats

Les «debilitats» són els aspectes negatius i interns a les iniciatives de ramaderia extensiva del PN del Montseny. La seva anàlisi s'ha realitzat diferenciant els aspectes relacionats amb la viabilitat econòmica dels que estan relacionats amb la viabilitat social, i dels que ho estan amb la viabilitat ecològica de les explotacions estudiades.

5.1.1. Debilitats relacionades amb la viabilitat econòmica

D'acord amb el que expliquen els propis ramaders, **una de les principals debilitats que té la ramaderia extensiva al parc és la precària viabilitat econòmica amb que compten bona part de les explotacions**. Aquesta situació, que és molt comuna en el sector de la ramaderia extensiva i que comporta que la majoria dels ramaders percebin rendes molt baixes pel seu treball, en el cas de les explotacions del PN es deu sobretot al següents factors:

- una part de les explotacions són molt petites, qüestió que està relacionada amb les dificultats per accedir a la terra (és a dir, al bosc i a pastures) i ampliar la base territorial, així com amb el preu elevat dels arrendaments;
- la manca de capacitat d'inversió i de professionalització en la gestió econòmica de les explotacions;
- el fet que el model de gestió ramadera majoritari sigui el convencional;
- el fet que la majoria d'explotacions de boví vengui per engreix i comercialitzi per mitjà d'intermediaris, estratègies que comporten vendre productes sense valor afegit i no tenir capacitat per fixar preus i retenir la major part de la cadena de valor dels productes;
- i la manca de diferenciació i identificació en el mercat com a productes provinents de la ramaderia extensiva.

A continuació s'analitzen aquestes qüestions una per una.

a) Dificultats per accedir a la terra (al bosc i a pastures) → Base territorial insuficient → Explotacions petites

Per al 25% de les explotacions del PN (6 de les 24, incloent 4 de les 9 de vaquí, 1 d'oví i cabrum i 1 que només té oví), bona part dels problemes de viabilitat econòmica poden estar relacionats amb el fet que les iniciatives són molt petites, tant pel que fa al número de caps de bestiar (compten amb 10 o menys Unitats de Bestiar Major) com a la base territorial⁵. En un sector

⁵ Cal, però, explicar que dues d'aquestes explotacions (concretament una d'oví i una de cabrum) fa poc que han iniciat l'activitat i tenen previst augmentar la mida dels seus respectius ramats en els propers anys.

com aquest, en el que les rendes ja són en general molt baixes, comptar amb una explotació de mida molt petita sol ser un problema afegit (especialment si no es fa una aposta decidida per fer un producte de qualitat amb valor afegit, i per comercialitzar-lo per mitjà de circuits curts) ja que, al no poder treballar amb una mínima economia d'escala, els costos de producció per cap de bestiar es disparen i, en conseqüència, la viabilitat econòmica és encara més ajustada.

Els ramaders entrevistats les explotacions dels quals tenen aquesta debilitat relacionen la dificultat per augmentar la mida dels seus negocis amb les dificultats per augmentar la base territorial i per accedir al bosc i a pastures; és a dir, per accedir a la terra.

RE6.1 «Voldria ampliar el ramat (de cabres) però sense tenir accés a bosc no m'ho puc ni plantejar».

RE9.2 «No puc tenir més vaques perquè no tinc més superfície. (...) Hauria de tenir 20 vaques per a que sortissin una mica els números, però amb la superfície que tinc no dona per més, si no hauria de comprar molt menjar».

RE21.1 «Falta menjar perquè cada cop hi ha menys pastures, i les que hi ha cada cop estan pitjor i costa més accedir-hi.»

Més avall, en l'apartat dedicat a les «amenaces», es tracta amb més deteniment la qüestió de l'estat de les pastures. Abans de passar a la següent debilitat val la pena, però, fer esment a una altra de les causes que, d'acord amb l'opinió dels ramaders que tenen explotacions de mida reduïda pel que fa al número de caps de bestiar, dificulta l'aprofitament de la base territorial amb la que compten els projectes: l'orografia i les característiques dels terrenys de les seves finques.

RE3.2 «La nostra finca no té camps grans, té molta feixa petita, i la maquinària (moderna) no està pensada per aquest tipus de camps. Abans era una finca d'horta, plantaven patates, etc.»

b) Arrendaments cars i que desincentiven invertir en la millora de les explotacions

Força ramaders han assenyalat el preu massa elevat dels arrendaments que paguen per les terres com el factor de producció que els representa un cost més important. Així mateix, com passa sovint en el sector, alguns d'ells afirmen que el tipus de contractes que tenen amb els propietaris (o que més aviat no tenen, ja que és força comú comptar només amb un acord verbal) no els dona prou seguretat. Aquest fet els desincentiva de fer plans de futur que impliquin inversions importants, així com d'implicar-se en el manteniment i la gestió de les infraestructures amb que cal comptar per tenir una explotació de ramaderia extensiva.

RE17.1 «Els arrendament són molt cars... Ha sigut així tota la vida, però una cosa no treu l'altra, són molt cars. Per lo que pots treure fent de pastor, és molt exagerat.»

RE20.1 «Els propietaris de les finques abusen dels pastors com a llogaters. El preu (dels arrendaments) és massa elevat.»

RE22.1 «Els propietaris de terrenys prefereixen que les finques s'embrutin a que nosaltres cultivem o pasturem si no tenim amb què pagar. Alguns si que et cedeixen els terrenys, però molts no.»

c) Poca capacitat d'inversió i problemes de tresoreria

Una part significativa dels ramaders entrevistats invertirien en la millora de les seves explotacions si tinguessin el capital necessari, o accés a finançament, i el fet de no poder fer-ho els suposa un impediment important a l'hora de millorar la viabilitat econòmica dels seus negocis. En cas de poder invertir, o de disposar de més liquiditat, les iniciatives que presenten aquesta debilitat destinarien els diners a augmentar la base territorial, a millorar les instal·lacions on gestionen el bestiar o a adquirir maquinària més moderna i adequada per treballar els camps en els que conreen el menjar pel bestiar.

RE1.1 «El principal problema que tenim és a nivell d'instal·lacions. El que hem fet servir fins ara aprofitant el que hi havia se'ns queda petit i no reuneix les condicions».

RE11.3 «Necessitaríem fer la sala de munyir més gran, i no podem perquè no tenim prou capacitat d'inversió».

d) Manca de professionalització en la gestió econòmica

Una de les debilitats més comuna entre els projectes estudiats és la manca de professionalització en la gestió econòmica dels negocis per part dels propis ramaders. Un indicador clar en aquest sentit és que el 65% dels ramaders del parc no té, ni ha fet mai, un pla de negoci per la seva explotació. Tanmateix, la majoria dels ramaders afirma que té control dels costos de producció i que té clar quines són les principals despeses que implica el funcionament ordinari de les seves explotacions. La manca de professionalització en la gestió econòmica dels negocis és una debilitat molt freqüent en el sector de la ramaderia extensiva, sobretot en les explotacions liderades per titulars amb una edat avançada.

e) Costos de producció elevats

La majoria de ramaders considera que els costos de producció que tenen són massa elevats en relació al preu que perceben pels productes que venen. Les despeses fixes més elevades i més comunes entre les explotacions analitzades són: la compra de pinso, gra, i farratge en sec; els arrendaments de les terres; el personal contractat; segar i embalar quan els ramaders han de «llogar» algú altre que els hi ho faci; les quotes d'autònoms; i les assegurances.

f) Model de gestió ramadera convencional

La meitat dels ramaders del parc (12 dels 24) afirma que fa ramaderia ecològica o una gestió «gairebé ecològica». D'aquests, però, només 4 explotacions compten amb la certificació oficial, i una cinquena està en procés d'obtenir-la. Així doncs, segons la normativa vigent en la matèria, només el 21% de les explotacions del PN fa ramaderia ecològica.

Per la seva banda, els ramaders que asseguren que fan una gestió «gairebé ecològica», o que fan ramaderia ecològica però no compten amb la certificació, en general reconeixen que el pinso i/o el gra que compren per complementar l'alimentació del bestiar és d'origen convencional. Sigui com sigui, el fet que el 79% dels projectes de ramaderia extensiva del parc no comptin amb la certificació oficial de ramaderia ecològica ha de ser considerat com una debilitat del seu model de negoci. No comptar amb el segell que acredita el compliment de la normativa impedeix, en general, que els ramaders puguin donar a les seves produccions el valor afegit que s'associa a la Producció Agrària Ecològica. Això, tanmateix, no és sempre així, i en aquest sentit cal ressenyar el cas dels ramaders que comercialitzen mitjançant circuits curts, els quals poden acreditar les característiques del model de gestió amb el que treballen per mitjà de mecanismes alternatius a la certificació oficial, com ara les visites a les finques i la relació de confiança que estableixen amb els seus clients.

RE1.2 «Nosaltres fem quasi ecològic. No estem certificats però mirem de no donar medicació convencional ni res de producte químic, i treballem molt amb prevenció, fitoteràpia, etc. El farratge que conreem el fem en ecològic, però el gra que comprem per complementar l'alimentació és convencional».

g) Venda del bestiar per engreix + Comercialització per mitjà d'intermediaris → Producte sense valor afegit / Poca capacitat de fixar preus i retenir marge (majoria de les explotacions de boví)

La meitat dels ramaders que tenen ramats de boví en extensiu al PN del Montseny no engreixen ells mateixos els vedells fins a l'edat de sacrifici sinó que, quan els animals tenen entre 6 i 8 mesos, els venen a marxants que es dediquen a fer d'intermediaris. Aquests intermediaris paguen un preu molt baix pel bestiar, ja que es tracta d'un producte sense cap valor afegit (encara cal completar l'engreix dels vedells, dur-los a sacrificar, distribuir la canal, especejar la carn i comercialitzar-la).

Per la seva banda, 2 dels 5 ramaders de bovins els quals engreixen els animals fins a l'edat de sacrifici, quan arriba l'hora de sacrificar-los també els venen a intermediaris, i no coneixen el destí final de la carn.

Així doncs, la majoria (66,7% del total) dels ramaders de boví comercialitza el producte (ja siguin vedells que cal acabar d'engreixar o vedells en edat de sacrifici) per mitjà d'intermediaris, fet que no els permet fixar els preus ni retenir la major part de la cadena de

valor del producte. És per això que comercialitzar productes sense valor afegit i/o per mitjà d'intermediaris representa una debilitat important de les explotacions que treballen amb aquests models de negoci.

h) Manca d'identificació com a productes de ramaderia extensiva

La meitat (12 de 24) dels projectes de ramaderia extensiva del Montseny no identifica els aliments que produeix com a provinents de la ramaderia extensiva, ni els diferencia dels que provenen d'altres models productius com ara l'intensiu. Això és una clara debilitat de les explotacions que treballen d'aquesta manera, ja que els impedeix donar el valor afegit que podrien proporcionar als productes de qualitat que en general s'obtenen amb el model de gestió propi de la ramaderia extensiva.

i) Rendes baixes

En les darreres dècades, la rendibilitat de l'agricultura i la ramaderia ha patit un descens molt important com a conseqüència de la relació desigual entre el sector agrari, l'industrial i de serveis⁶. En aquest context, el sector de la ramaderia extensiva es caracteritza en general per generar rendes baixes, sobretot si es compara amb la resta de sectors econòmics.

Els projectes de ramaderia extensiva del PN del Montseny no són una excepció a aquesta «norma», de la qual només aconseguen escapar parcialment les explotacions grans, per una qüestió d'economia d'escala, i/o les que tenen un model de negoci basat en fer un producte amb valor afegit i comercialitzar-lo per mitjà de circuits curts, estratègia que els permet retenir una proporció important de la cadena de valor del producte. Tanmateix, com s'ha explicat més amunt, una part significativa dels projectes que operen dins els límits del PN són de mida molt petita, no fan productes amb valor afegit i/o no comercialitzen per mitjà de circuits curts, de manera que perceben rendes molt baixes per la feina que fan.

RE11.4 «Els números no surten. Aguantem perquè som molt tossuts, volem tenir les terres en condicions i és la nostra manera de viure, però si fos pels diners ja hauríem plegat. Sovint al cap de l'any perdem més que no pas guanyem».

5.1.2. Debilitats relacionades amb la viabilitat social

Com passa amb la viabilitat econòmica, **la ramaderia extensiva al PN del Montseny presenta una viabilitat social força precària**. Aquesta situació és deu principalment a tres causes:

⁶ En els últims anys ha seguit la tendència de disminució de la renda agrària: entre els anys 2002 i 2016 va disminuir un 11,4% a preus corrents, i un 34,3% a preus constants. Així, les rendes en el sector primari segueix estant molt per sota de les de la resta de sectors econòmics: l'any 2015 el Valor Afegit Brut a l'agricultura era de 1.800 milions d'euros, menys de l'1% del VAB de Catalunya (Pomar et al., 2018).

- l'excessiva càrrega de feina i els riscos laborals que han d'assumir els titulars de les iniciatives;
- l'envelliment dels ramaders i la manca de relleu generacional en les explotacions;
- la manca d'articulació dels ramaders del Montseny.

a) Massa càrrega de feina / Assumció de riscos laborals

Com és habitual quan es fan entrevistes al sector primari, un dels aspectes negatius de les explotacions assenyalats pels propis ramaders és la sobrecàrrega de feina. L'ofici de pastor o de ramader sempre ha estat dur i subjecte a les inclemències del temps. Amb tot, a la càrrega de feina i la duresa tradicional d'aquest ofici, actualment s'hi suma el fet que siguin necessàries moltes més hores de dedicació, i molts més coneixements i habilitats, ja que avui dia no n'hi ha prou amb saber gestionar els ramats i els agroecosistemes que els sustenten. Cal gestionar moltes més qüestions, tant de caire administratiu, fiscal, comptable i laboral (per, entre altres coses, obtenir els permisos, les llicències i les subvencions de les que depèn el sector), com a nivell relacional, digital i tecnològic en general, sobretot en cas que s'aposti per la comercialització mitjançant canals curts i la relació directa amb els clients.

RE8.3 «Aquest ofici és molt esclau... has d'estar amb el ramat tots els dies de l'any, plogui, nevi o faci calor, el bestiar no perdona. I (la feina) no s'acaba quan tens el ramat tancat... Llavors has de fer números, papers o (dur el bestiar a) l'escorxador o parla amb (el de) la carnisseria... Fas més hores que un rellotge».

Ahora, com ha assenyalat un dels ramaders en la sessió de treball participativa, de devolució i discussió dels resultats de l'estudi, actualment els ramaders que estan al capdavant d'explotacions petites o mitjanes assumeixen molts riscos laborals ja que, al fet d'haver de fer una mica de tot (des d'estassar un camp a reconstruir un mur de pedra seca, arreglar camins, desbroçar marges i un llarg etc.), es suma que, degut a la manca de capacitat d'inversió i a la precarietat econòmica en que es troben la majoria d'aquests projectes, en la majoria de casos no es disposa ni de les eines, ni dels equips de protecció, ni dels coneixements que caldria per treballar amb seguretat.

b) Envelliment i manca de relleu generacional

Com s'ha explicat al Capítol 3, el 25% dels titulars de les explotacions del PN, o no veuen clar el futur a curt termini, o tenen clar que no seguiran gaire temps més, i per ara no compten amb que ningú els rellevi. La majoria dels ramaders que afirmen que no seguiran gaire temps tenen més de 70 anys.

L'envelliment i la manca de relleu generacional són reptes estructurals del sector primari del nostre país ben presents en les explotacions de ramaderia extensiva del Montseny. Així, l'edat mitjana dels ramaders del PN és de 61 anys; prop d'un 40% són majors de 65 anys; i el 30% (7

dels 24) passen de la setantena. A més, l'envelliment dels i les titulars s'ha accentuat en els últims 20 anys, ja que l'any 2000 la mitjana d'edat era de 52 anys (Arran de terra, 2020).

L'anàlisi comparada de les edats dels ramaders que ja estaven en actiu l'any 2000 amb les dels que s'han instal·lat després d'aquella data revela que aquests últims són en general més joves, però no tant com podria esperar-se (Taula 2).

Taula 2. Edat dels ramaders segons any d'incorporació

Any d'incorporació	Edat ramaders		
	Edat mínima	Edat mitjana	Edat màxima
Després del 2000	39	50	77
Abans del 2000	43	66	83

També és preocupant que en els últims 20 anys hi hagi hagut només 2 successions, mentre que en el mateix període s'han abandonat 12 explotacions.

c) Manca d'articulació del sector

La majoria dels ramaders entrevistats asseguren que tenen bona relació amb els companys de professió del seu mateix municipi o la seva zona, i alguns posen en valor la col·laboració entre ells. Es tracta, però, de relacions i suports que fins ara han estat del tot informals, més aviat puntuals i gairebé sempre restringits a escala de municipi. Així doncs, tant en l'actualitat com en les darreres dècades, una de les debilitats de la ramaderia extensiva al Montseny ha estat la manca d'articulació formal del sector a escala regional o de PN.

Aquesta situació podria canviar substancialment a curt termini ja que, mentre es redacta el present informe de diagnosi, durant els darrers mesos del 2020 han començat a tenir lloc reunions orientades a constituir l'«Associació de ramaders i agricultors/es de la Reserva de la Biosfera del Montseny». Tot i que encara és molt d'hora per valorar els fruits que pot donar aquesta iniciativa, no hi ha dubte que el fet que el sector primari del PN estigui començant a articular-se formalment és una molt bona notícia.

Des de la perspectiva de la Dinamització Local Agroecològica es posa molt èmfasi en la necessitat que té el sector primari d'impulsar la seva acció col·lectiva, i de dotar-se d'espais formals propis de coordinació i participació. Aquests espais haurien de permetre al sector treballar, per una banda i a nivell intern del propi col·lectiu de ramaders, la cohesió, la col·laboració, la creació d'eines i infraestructures col·lectives, el suport mutu i l'empoderament; i, per altra banda i més de cara enfora, la interlocució amb la resta d'agents del territori, àmbit que hauria d'incloure la col·laboració amb, així com la pressió a, les administracions públiques. Aquesta pressió hauria d'orientar-se a mirar d'aconseguir que les

administracions públiques amb competències en el sector i el territori entenguin i atenguin les demandes del sector, donin resposta a les seves necessitats, i a que tinguin en compte el col·lectiu de ramaders en la planificació i la presa de decisions relacionades amb totes aquelles matèries que tenen a veure amb el desenvolupament de la ramaderia extensiva al PN del Montseny.

5.1.3. Debilitats relacionades amb la viabilitat ecològica

Com s'explica amb més detall a l'apartat dedicat a les de les explotacions de ramaderia extensiva del PN, **la viabilitat ecològica de les iniciatives estudiades és en general força bona**. Hi ha, però, dos aspectes a destacar en negatiu en relació a la viabilitat ecològica. Per una banda, el fet que només el 21% de les explotacions compti amb la certificació oficial que acredita el compliment de les normes de la ramaderia ecològica, qüestió que ja s'ha analitzat més amunt, subratllant les seves implicacions en relació a la viabilitat econòmica dels projectes. I, per altra banda, el fet que la majoria dels ramats de bovins i caprins del parc siguin de races no autòctones.

a) Ramats de races no autòctones (majoria de bovins i caprins)

Es considera que les races autòctones de bovins, ovins i caprins són idònies pels projectes de ramaderia extensiva, especialment en àrees de muntanya, ja que, tot i ser en general menys productives, presenten beneficis i avantatges importants a nivell de viabilitat econòmica. Tanmateix, més enllà dels avantatges econòmics que poden representar, les races autòctones són font d'una reserva genètica que pot ser molt necessària en el futur; i són un substrat viu del món patrimonial que duen associat (Parés et al. 2006). És per aquests motius que en aquest treball es considera que no treballar amb races autòctones és una debilitat relacionada amb la viabilitat ecològica de les iniciatives estudiades.⁷

La majoria d'explotacions de bovins i cabrum del Montseny presenten aquesta debilitat ja que, en ambdós casos i segons els seus titulars, només un 25% dels ramats (2 de 8) són de races autòctones. En el cas dels bovins, els ramats que són presumptament de races autòctones són de Vaca de l'Albera i de Bruna dels Pirineus, respectivament⁸. Per la seva banda, els dos ramats de cabrum que són presumptament de raça autòctona són de Cabra Blanca de Rasquera. Les races no autòctones catalanes de bovins i cabrum presents al PN del Montseny

⁷ En l'apartat dedicat a les Fortaleses de la ramaderia extensiva al PN es desenvolupen més extensament les raons per les quals és interessant treballar amb races autòctones, així com les consideracions metodològiques i d'interpretació que cal tenir presents a l'hora d'avaluar aquesta qüestió.

⁸ Com s'explica a l'apartat dedicat a les fortaleses de la ramaderia extensiva al PN, en el moment de fer el treball de camp en el que es basa aquest estudi no es va demanar als ramaders que diuen que treballen amb ramats de races autòctones que ho acreditessin, ni es va realitzar cap comprovació, i per aquest motiu no és possible afirmar-ho categòricament en el present informe

són les següents: Simmental, Gascona, Llemosina, Frisona i Charolais, en el cas dels ramats de bovins; i Murciano–granadina i Alpina en el cas dels de cabrum.

5.2. Amenaces

Les «amenaces» són els aspectes negatius i externs als projectes de ramaderia extensiva del PN. La seva anàlisi s’ha realitzat diferenciant els aspectes relacionats amb la viabilitat econòmica dels que estan relacionats amb la viabilitat social, i dels que ho estan amb la viabilitat ecològica de les explotacions estudiades.

5.2.1. Amenaces relacionades amb la viabilitat econòmica

Les principals amenaces per la viabilitat econòmica de la ramaderia extensiva del PN són les següents:

- la necessitat d’augmentar el número de caps de bestiar per mantenir la rendibilitat de les explotacions;
- el fet que les infraestructures que necessita el sector estiguin en mal estat o hagin desaparegut;
- el preu baix de la carn i la manca de diferenciació en el mercat dels productes de la ramaderia extensiva;
- el fet que bona part de les iniciatives analitzades rebin poques subvencions i ajudes.

A continuació s’analitzen aquestes qüestions una per una.

a) Necessitat d’augmentar el número de caps per mantenir la rendibilitat de les explotacions

La tendència de les últimes dècades, d’estancament de la renda agrària en un valor molt baixos (Pomar et al., 2018), genera en les explotacions ramaderes la necessitat d’augmentar el nombre de caps de bestiar per mirar de mantenir la rendibilitat mitjançant economies d’escala. Aquesta situació comporta, per una banda i en el cas de les explotacions que s’ho poden permetre, l’augment de la mida dels ramats; i, per altra banda, la paulatina desaparició de les explotacions petites o mitjanes que no poden (o no volen) créixer.

Tot indica que aquest fenomen s’està produint al PN del Montseny: en els últims 20 anys han augmentat les Unitats de Bestiar Major (UBM) per explotació (l’any 2000 les iniciatives tenien 45 UBM de mitjana, i l’any 2020 la mitjana era de 49 UBM per explotació); però, mentre que 5 de les 15 iniciatives que ja estaven en marxa l’any 2000 han augmentat el nombre de caps, les 10 explotacions restants han reduït la mida dels ramats (en ambdós casos fent el càlcul en UBM), i 12 han plegat. Aquestes dades confirmen les percepcions dels ramaders que s’han consignat al Capítol 3, les quals auguren que, si no hi ha un canvi de tendència, en el futur hi haurà menys explotacions i amb ramats més grans, i la majoria de projectes que avui són petits o mitjans hauran plegat.

b) Infraestructures ramaderes en mal estat o inexistents

Degut al progressiu abandonament de l'activitat i la inacció de les administracions públiques, algunes de les infraestructures ramaderes que són bàsiques pel desenvolupament de la ramaderia extensiva al PN estan en mal estat, requereixen millores i arranjaments, estan mal situades o directament han desaparegut. Sobre aquesta qüestió, els ramaders entrevistats posen èmfasi en la impossibilitat d'aprofitar els comunals a causa de la manca de coberts, tancats i abeuradors, així com al mal estat en que es troben les vies pecuàries per accedir-hi; la manca de senyalitzacions i passos adequats per a que els ramats creuin les carreteres amb seguretat; i en el fet que molts d'ells no compten amb un «escorxador de confiança» a la seva zona, situació que els obliga a desplaçar-se una hora d'anada i una altra de tornada per dur el bestiar a l'Escorxador de Santa Maria de Palautordera.

RE19.2 «L'escorxador de la zona no és de confiança, tant a mi com a altres ramaders ens tornen carn de bestiar que no és el nostre... així que em toca anar a escorxadors més allunyats».

c) Preu baix de la carn / Manca de diferenciació i identificació en el mercat dels productes de la ramaderia extensiva

En general, el preu que es paga als ramaders per la carn és molt baix. A això s'hi suma que en l'actualitat no existeix una suficient identificació i diferenciació en el mercat dels productes procedents de la ramaderia extensiva. Així, en molts casos la comercialització d'aquesta carn és indiferenciada de la que procedeix d'animals criats en granges intensives o circumstàncies diferents a les de la ramaderia extensiva. Els baixos preus que es paguen pels productes de la ramaderia extensiva compliquen la viabilitat de les explotacions i forcen una elevada dependència de subvencions públiques.

RE4.2 «El principal problema (que tinc) és que la carn és molt barata, i els números no surten».

d) Poques subvencions a la ramaderia extensiva / Ajuts mal plantejats

Diversos dels ramaders entrevistats relacionen el fet d'obtenir rendes baixes del seu treball amb els pocs diners que ingressen mitjançant subvencions públiques. La qüestió de les subvencions és, però, sempre controvertida, tal com queda palès en les opinions dels ramaders del Montseny: mentre alguns creuen que el sector hauria de rebre més subvencions, altres afirmen que no creuen en elles, o que, en tot cas, caldria reformular-les.

RE10.2 «Si volen ajudar el que han de fer és pagar-ho tot, no subvencionar la meitat del cost o no sé què, que ho paguin tot! De tota manera, jo (en les subvencions) tampoc hi crec, perquè al final t'acaben lligant d'una manera que no pots fer res. Quan una cosa ha d'anar subvencionada, malament. Si per viure depens de les subvencions és que la cosa no rutlla».

RE18.2 «Ingresso molt poc de subvencions i vaig molt al límit...».

RE19.3 «Rebo molt poques subvencions en comparació amb altres explotacions, i això m'ajudaria molt».

RE20.2 «Amb les poques subvencions (...) que rebem no podem tenir una renda mínima (...). Les subvencions les donen a llarg plaç, no quan realment les necessites».

RE22.2 «No crec que la solució estigui en les subvencions».

5.2.2. Amenaces relacionades amb la viabilitat social

Les principals amenaces a la viabilitat social de la ramaderia extensiva al PN del Montseny són les següents:

- l'abandonament generalitzat de l'activitat a la zona;
- les traves que posen les administracions públiques i el fet que en general les polítiques no estiguin adaptades a les necessitats i les característiques de la ramaderia extensiva;
- «el monstre de la burocràcia» i el fet que en general tampoc les normatives estiguin adaptades a les peculiaritats de la ramaderia extensiva;
- la massificació del PN, la pressió del turisme i especialment la gent que porta els gossos deslligats i té actituds incíviques envers els ramats, les pastures, el bosc, etc.;
- l'escàs reconeixement social de l'ofici de pastor; i
- el desconeixement que té en general la ciutadania sobre la realitat del sector, així com el creixement de «l'animalisme».

A continuació s'analitzen aquestes qüestions una per una.

a) Abandonament generalitzat de l'activitat

Una de les amenaces més importants per la ramaderia extensiva al Montseny és que, després de més d'un segle de retrocés pràcticament continuat de l'activitat, actualment queden molt pocs pastors i pagesos professionals a la zona. La pèrdua d'actius implica quelcom potser encara més greu: la pèrdua dels coneixements propis de l'ofici. Parafrassejant un dels ramaders entrevistats, més que les explotacions de ramaderia extensiva, el que s'està perdent és una manera de viure arrelada a la terra i en harmonia amb l'entorn natural.

RE2.3 «El cens ha caigut molt i el que s'ha perdut molt ha estat la transmissió».

RE9.3 «El principal problema és que no queda pràcticament ningú per aquí que es dediqui a això».

RE10.3 «Hi ha molta gent com nosaltres, que sembla per no deixar perdre la terra, perquè si no desseguida entra el bosc i tot es perd i s'espalla, i les administracions públiques no se'n fan càrrec d'això, perquè hi perdem diners... Però ho fem perquè som d'aquesta raça, que no sabem estar quietes... I som tossuts i no ens resignem a deixar-ho estar... I seguim fent més hores que un

rellotge per tenir-ho tot el més net i arreglat i en funcionament possible. I s'aguanta per això, per la tussoderia que tenim de ser-hi i perquè ens agrada... I quan pleguem o marxem els d'aquí això s'acabarà, perquè els del parc em deien 'ja en vindran d'altres', i jo crec que no... Si venen i es volen dedicar a la terra estan dos o tres anys i marxen, perquè tenen la idea aquesta idíllica. Però si no vens de pagès i estàs acostumat a doblegar l'esquena i a treballar tot el dia... I és que no ho saben fer, ho has d'haver mamat. Si fins i tot els d'aquí ho estan perdent! Aquí al poble n'hi ha que són fills d'aquí i ja són urbanites, ja no saben com va tot això, s'està perdent... Això és una manera de viure, no és un negoci, o no és només un negoci. Sobretot és una manera de viure».

b) Les traves que posen les administracions públiques / Polítiques no adaptades a la ramaderia extensiva

En general, els ramaders entrevistats són molt crítics amb totes les administracions públiques, fins el punt que una part significativa afirma que el principal problema que tenen són precisament les traves que els posen les administracions. Tanmateix, en comparació amb la resta d'administracions públiques, en general el PN és potser la que rep una valoració menys negativa. De tota manera, aquesta és una qüestió que va per barris: mentre alguns ramaders asseguren que els problemes els tenen principalment amb el DARP, altres assenyalen l'ajuntament respectiu, i d'altres el parc.

Sigui com sigui, la majoria de ramaders són força crítics respecte la feina que fa el PN per donar suport a la ramaderia extensiva. Amb tot, bona part dels ramaders els quals fan una valoració negativa de la gestió del parc reconeixen, alhora, que no tenen gaire informació sobre quines accions realitza el PN per donar suport a l'activitat. Però aquest fet no els impedeix (o precisament alimenta) tenir la sensació que el parc «no fa res o poca cosa». Així, la majoria dels ramaders entrevistats afirmen que el PN fa poc, sovint posa traves i hauria de fer molt més. A l'altra cara de la moneda, aproximadament una quarta part dels ramaders entrevistats, o veuen llums i ombres en la gestió que fa el parc en relació a la ramaderia extensiva, o la valoren positivament. Segurament, una causa de fons directament relacionada amb aquesta qüestió és que «la política agrària i de desenvolupament rural no reconeix la naturalesa singular de la ramaderia extensiva (...) i, conseqüentment, no està adaptada a les seves peculiars característiques» (Fundación Entretantos, 2014).

RE1.3 «(Des del Parc Natural) fan coses bones... Hi ha coses que si no fossim en Parc Natural no les tindríem. Per exemple, ens han ajudat cobrint la meitat del cost de recuperar unes pastures. Això és una línia d'ajut que tenen, que hem aprofitat i que seguirem aprofitant. (...) La part del tancat també ens financien la meitat. Clar, ells estan a favor de recuperar pastures. També donen ajudes per funcionar amb energies renovables a les llars, per arreglar teulades i les cases, etc.; i això també és important perquè si no podem viure (a la zona) no podem tenir ramat. Per

altra banda, sempre que hem tingut un problema o un dubte hem trucat al director del parc i ha vingut de seguida, 'què necessiteu, què us fa falta'... La seva predisposició és molt alta, tenim la sensació que vol ajudar-nos molt, però li falten eines».

RE2.4 «La Diputació (de Barcelona) és una empresa amb diferents sucursals i una són els parcs naturals. Per exemple, quan han comprat part dels Emprius el primer que han fet és intentar trencar els acords que hi havia, intentar fer fora el bestiar perquè si ve gent s'ha de tenir ben acondicionat, ha d'haver-hi un vigilant... i això és una despesa que no volen assumir».

RE7.2 «Si el parc vol que hi hagi ramaderia ha d'invertir diners en el sector primari, per exemple en la rehabilitació de les masies que té de propietat i s'estan caient a terra, i posar-hi masoveries per gent que vol viure del sector primari. (...) El futur el veig molt viable si no fos per les administracions públiques. Tinc moltes idees per continuar aquí però sempre i quan em deixin una mica en pau els de l'ajuntament i l'exèrcit de funcionaris amb els que haig de bregar. Jo amb 15 dies podria materialitzar una de les idees que tinc, però si haig de demanar permisos 'ui, ui, ui, aviam què vols fer'... Tot són problemes i pals a les rodes, i passarà un any i encara no m'hauran deixat fer. (...) Jo m'he trobat molt sol aquí i no hi ha hagut ni un sol funcionari que m'hagi ajudat, només han estat problemes i pals a les rodes. I no plegues perquè és la teva vida, és la vida que tu has triat, és la vida que tu vols viure, i no plego perquè no vull que aquests funcionaris m'ensorrin la meva vida, però tampoc puc estar amb aquest nivell d'ansietat que porto... Pensa que jo he invertit aquí tots els meus estalvis. Vaig comprar la finca, vaig fer rompudes, el pou, la bassa, els tancats, el magatzem, el cobert... Tot dependrà de si als de l'ajuntament els dona la gana legalitzar-me tot el que fet aquí dalt. Tinc pensat batallar un o dos anys més, però ja tinc casi 40 anys i no em puc passar tota la vida barallant-me amb les administracions públiques. Si amb un any o dos no veig un canvi, hauré de plegar. És surrealista perquè jo l'únic que vull és tenir un bon ramat amb condicions aquí dalt, i guanyar-me la vida fent de pastor, i des del primer dia he mirat de fer-ho tot a llei... però em tracten com un delinquent, com si volgués fer qui sap què, quan el que faig aquí només aporta beneficis per tothom: la finca està cuidada, més espais oberts, més biodiversitat, menys risc d'incendis... (...) Amb la Diputació (de Barcelona) realment no he tingut massa problemes, fins i tot han intentat ajudar-me. El principal problema que he tingut és amb l'ajuntament, concretament amb l'aparellador i l'arquitecta, m'han fet la vida impossible i continuen fent-me la vida impossible... No em deixen viure aquí dalt amb el ramat. Han descatalogat la masia, que està que es cau, així que mai hi podré viure legalment. I cada nit haig de deixar les ovelles i baixar a casa, al poble. I a les nits pateixo. Jo voldria estar aquí, amb el ramat, (d'aquesta manera) hi podria fer molta més activitat. (...) Si hi vius és molt diferent. 'Si vols tenir ovelles has d'estar amb elles', deien antigament. (...) No sé què fer ni a quina porta trucar per aconseguir que em deixin en pau... Els que manen realment no són els regidors que estan una o dues legislatures, sinó els funcionaris que fa 30 anys que estan a l'ajuntament. I això que sempre ho he mirat de fer tot segons

normativa i llei, però no hi ha manera... Al final he hagut d'agafar un advocat i amb el pocs diners que jo guanyo aquí dalt li pago a aquest home per a que miri de desencallar-me aquestes legalitzacions, i tot perquè aquests dos funcionaris de l'ajuntament estan engegats aquí dalt i no em volen deixar en pau».

RE9.4 «L'administració cada cop et demana més tràmits i més paperassa, i posa més tècnics que et busquen més problemes».

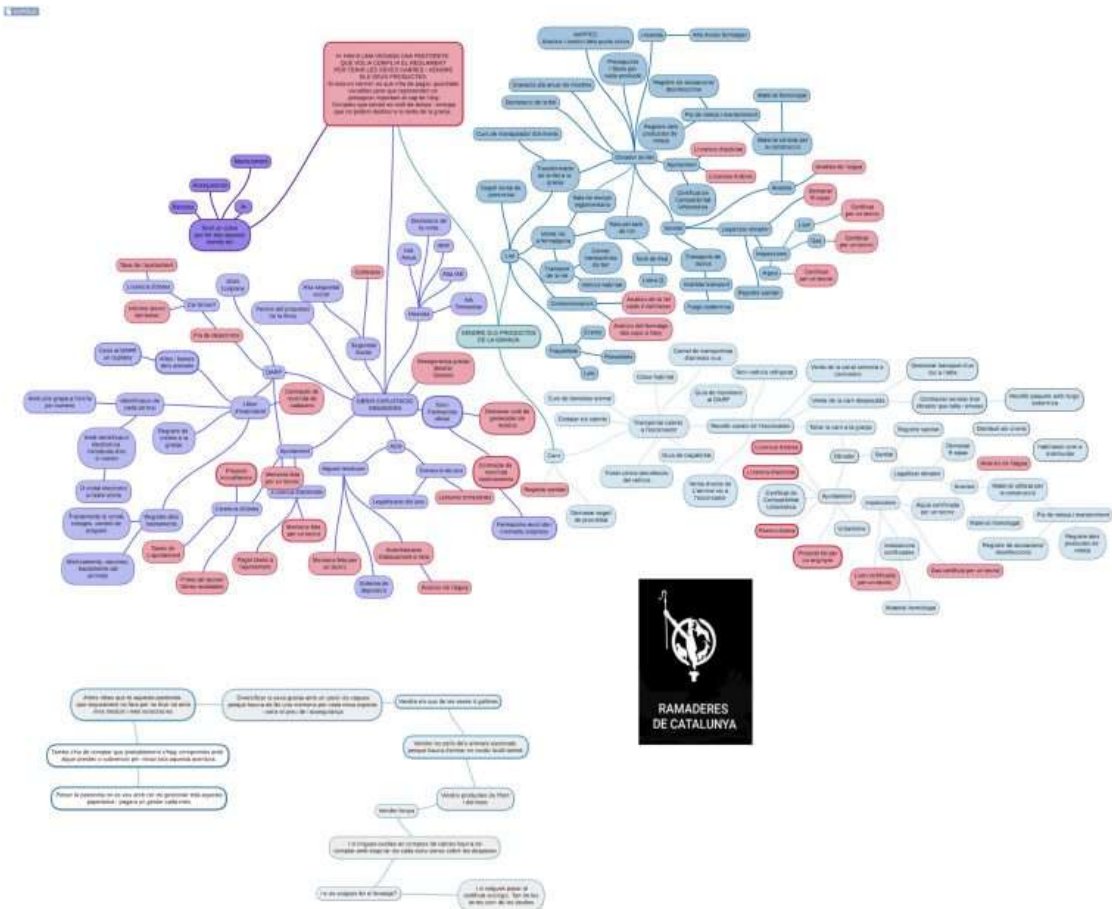
RE10.4 «Un dels principals problemes que tinc són les traves que posen les administracions públiques. Fareu aquest estudi però d'aquí 10 anys seguirem igual, o pitjor. I aguantarem quatre perquè som molt tossuts i és la nostra manera de viure, però un dels principals problemes són les traves que ens posa l'administració. (...) Quan van entrar les vaques de llet va suposar l'entrada d'uns ingressos fixes i la gent va treure una mica el cap, però llavors amb l'entrada a la Unió Europea van introduir les quotes i la majoria de gent va anar plegant, en part per totes les traves que posa l'administració».

RE15.3 «Demanen masses permisos...Hi ha masses normes i masses inspeccions... no deixen matar res! I des del municipi ens posen denúncies per tot, per males olors i pel que sigui... I a sobre el nou POUM em liquida terreny i em posa carrers al mig de l'explotació!».

c) El monstre de la burocràcia / Normatives no adaptades

Una de les queixes més habituals i justificades per part del sector de la ramaderia extensiva és la quantitat ingent de tràmits administratius que han de realitzar els i les ramaderes per complir amb tot el reguitzell de normatives que els afecten (agràries, ambientals, de salut pública, etc.) i poder desenvolupar l'activitat d'acord a la llei. La situació és tan extrema que el col·lectiu [Ramaderes de Catalunya](#) ha popularitzat l'expressió «el monstre de la burocràcia» per refer-s'hi, així com la infografia que es reproduïx a continuació, la qual va ser difosa l'any 2019 pel propi col·lectiu per denunciar, a partir d'un exemple concret (els passos a seguir per legalitzar una granja que vol fer venda directa), el laberint burocràtic al que es veu sotmesa la ramaderia extensiva.

Figura 1: «El monstre de la burocràcia: passos a seguir per legalitzar una granja que vol fer venda directa».

Font: Ramaderes de Catalunya (2019)

Com no podia ser d'una altra manera, els ramaders del Montseny també pateixen el despropòsit administratiu al que està sotmès el sector, i molts dels entrevistats coincideixen a assenyalar aquesta qüestió com un dels principals reptes que tenen a l'hora de tirar endavant les seves explotacions, ja que han d'invertir-hi molt temps, diners i «energia». En part, el problema es deu a que «la normativa sanitària que s'aplica a la ramaderia extensiva no té en compte les peculiaritats de maneig i gestió d'aquesta mena d'explotacions» (Fundación Entretantos, 2014). D'altra banda, malgrat que la Llei 39/15 preveu la transició als canals telemàtics, a nivell general i a excepció dels que tenen a veure amb la Unitat de Producció Agrària Ecològica del DARP, la gran majoria dels tràmits han de fer-se presencialment a oficines comarcals, sovint a una distància considerable de les finques, i no es dona opció a la tramitació telemàtica. Durant el confinament de la primavera-estiu del 2020 es va habilitar un canal online, però poc després es va tornar a la dinàmica prèvia, exclusivament presencial.

RE1.4 «El tema més general de burocràcia i permisos és un problema perquè per fer una sola actuació hem de demanar permisos i complir normatives de l'ajuntament, el PN, les diputacions de Girona i de Barcelona i el DARP».

RE7.3 «El principal problema (que tinc) és la burocràcia administrativa, amb molta diferència. Els petits pagesos i ramaders som el cavall a batre per les administracions públiques, van a per nosaltres. (...) Si el parc vol ajudar el sector el que ha de fer és facilitar els tràmits burocràtics, ajudar-te a fer tota la paperassa i a obtenir els permisos per a que et puguis instal·lar i posar en marxa el projecte... El que no pot ser és que quan demanis la llicència d'activitat a l'ajuntament per posar un ramat tringuin 7 o 8 mesos en donar-te-la, com em va passar a mi. Llavors ves al DARP a demanar que et donin el llibre d'explotació, etc. (...) Per fer una rompuda i recuperar les feixes vaig haver de demanar permisos a tres administracions públiques diferents: ajuntament, diputació i centre forestal de la Generalitat. Per mirar de tirar el meu projecte endavant, en 5 anys he hagut de parlar amb 41 funcionaris i 6 administracions públiques, i jo sol fent tota la feina aquí dalt més tota aquesta merda de burocràcia! Per exemple, amb lo dels cartells per a que la gent no dugui els gossos sueltos, aquí s'hi hauria de posar el PN perquè no té cap sentit que en una cosa així s'hi fiquin dues administracions públiques i 6 funcionaris, i tringuin més de dos anys a posar uns cartells. Al final m'he cansat d'esperar, me'ls he fet fer jo mateix i en menys d'una setmana ja els tenia instal·lats. I així amb tot...».

d) La massificació / La pressió del turisme / La gent que porta els gossos deslligats / Incivisme

La massificació del parc i les dificultats associades a fer ramaderia extensiva en un espai natural sotmès a una forta pressió turística és una de les qüestions que els ramaders han identificat com un problema greu. Força ramaders coincideixen a assenyalar que el problema és sobretot que molts senderistes, i visitants del parc en general, duen els gossos deslligats, i que aquests ataquen els ramats. Els gossos deslligats ocasionen problemes greus als ramaders fins i tot quan no maten cap bèstia ja que provoquen avortaments, lesions importants com ara cames trencades, estrès, trencament de tancats, etc. Òbviament, totes aquestes incidències impliquen més feina i més despeses pels ramaders. Aquests engloben aquesta qüestió en un problema més ampli: l'incivisme, que atribueixen tant a força visitants del PN com a alguns dels propis habitants dels municipis del Montseny.

RE1.5 «Després l'altre problema és que això és un Parc Natural molt concorregut, passa moltíssima gent, tant aquí baix com a dalt al Matagalls.»

RE2.5 «Un dels principals problemes és la pressió turística. (El PN) és molt turístic i els ramaders ens trobem en una situació d'indefensió davant dels usos turístics. El Montseny és un parc urbà, un espai de lleure per la gent de Barcelona. (...) El problema és el senderista que va amb el gos engegat al costat del tancat que hi ha bestiar, i això és un continu. (...) El Montseny és un parc

turístic de la ciutat de Barcelona... crec que (al PN) no li interessa en absolut la ramaderia extensiva».

RE7.4 «Amb el sector terciari no tinc cap relació ni la vull tenir. Estic totalment en contra de que hi hagi més restaurants i turisme rural al parc, aviat no quedarà ni una masia amb gent que faci de pagès! I aquí el que falta és ramaderia extensiva que afavoreix la biodiversitat, pastures noves, recuperació de feixes antigues i dels murs de pedra seca, que també vaig fer un curs i tots els de la meva finca els he recuperat jo. (...) He tingut molts problemes amb atacs de gossos, molts...».

RE16.1 «La gent és molt poc cívica... monten el "chiringuito" al costat del bestiar i creuen que la muntanya i fins i tot el ramat és del govern. Els gossos m'han arribat a matar el gos de tura, i escampen el bestiar. La gent d'aprop sap perfectament que després de les dues (de la tarda) ja no queda cap guarda del parc, i fan el que volen... No es pot vendre el Montseny com un parc de passeig com ho fan a la ràdio i alhora voler tenir ramats. (...) Cada any se'm perden unes 25 ovelles, sobretot pel problema dels gossos».

e) Escàs reconeixement social de l'ofici de pastor

Com s'ha apuntat més amunt, la manca de relleu generacional no és un fet específic de les explotacions de ramaderia extensiva del Montseny, sinó més aviat una constant i un repte estructural del sector arreu del país. Es tracta d'una amenaça que afecta de forma més severa alguns territoris, com ara els de muntanya, i que està relacionada amb l'escàs reconeixement social de la figura del pastor.

RE2.6 «Queden molt pocs pastors, menys encara de muntanya. Els joves no en volen saber res... és un ofici que s'acaba».

f) Desconeixement de la realitat del sector per part de la ciutadania / Augment de l'animalisme

Entre la ciutadania hi ha un desconeixement generalitzat de la situació i la realitat de la ramaderia extensiva. És una qüestió que no apareix gairebé mai als mitjans de comunicació generalistes, i quan aquests toquen el tema donen sovint una informació superficial que contribueix a distorsionar la percepció que té el públic en general. Alhora, la majoria de col·lectius «animalistes», «vegans» o «antiespecistes» difonen missatges esbiaixats i simplistes i acusen la ramaderia en general, sense diferenciar entre el model intensiu i la ramaderia extensiva, de ser una de les principals causes del canvi climàtic i la crisi ecològica, així com una activitat que per definició està en contra dels drets dels animals i el seu benestar. D'aquesta manera, posant els diferents tipus de ramaderia en el mateix sac, confonen la ciutadania i es perd una bona oportunitat per centrar la crítica en la ramaderia intensiva i, alhora, conscienciar sobre les virtuts de la ramaderia extensiva.

Encara dins el capítol de les **amenaces a la viabilitat social** de la ramaderia extensiva, cal fer esment també a qüestions com ara la pressió política i econòmica que exerceixen sobre el mercat i les administracions públiques les grans empreses de la producció intensiva de carn, els interessos de les quals contrasten amb els de la ramaderia extensiva⁹; la manca de participació del col·lectiu de ramaders que treballen en extensiu en la planificació i la presa de decisions polítiques i econòmiques sobre totes aquelles matèries que l'afecten de forma directa; el tractament no prou diferenciat que rep la ramaderia extensiva dins l'àmbit de la política agroramadera; l'extensió de nous patrons alimentaris amb un consum menys elevat de carns vermelles; i la possibilitat que el consum de carns de qualitat disminueixi degut a la situació de crisi econòmica i a la reducció de la despesa de les famílies que aquesta comporta (Fundación Entretantos, 2014, 2018 i 2020a).

5.2.3. Amenaces a la viabilitat ecològica

Les principals amenaces a la viabilitat ecològica de la ramaderia extensiva al PN del Montseny són les següents:

- el fet que en les últimes dècades s'hagi perdut una part important de les pastures del Montseny, i que part de les pastures que queden estiguin en mal estat;
- els efectes del canvi climàtic, entre els que destaca la disminució de la pluviometria i l'augment del risc de que es produeixin incendis forestals devastadors;
- el conflicte entre la conservació de determinades espècies de flora i de fauna i el desenvolupament de la ramaderia extensiva; i
- els danys que provoca als cultius i als tancats la fauna salvatge, especialment el senglar i el cabirol.

A continuació s'analitzen aquestes qüestions una per una.

a) Pastures en retrocés i en mal estat

En general, els ramaders entrevistats opinen que s'ha perdut una part molt important de les pastures que hi havia unes dècades enrere, i que bona part de les que encara no han estat engolides pel bosc estan en mal estat.

RE9.5 «(Les pastures) han canviat tant que no existeixen. (...) S'ha emboscat tot».

RE3.3 «Només et puc dir de casa meva... i està fet una merda. El bosc encara, perquè sempre l'hem anat mantenint perquè venem fusta, però vam estar 4 o 5 anys sense tenir vaques (...) i tot el que són feixes, camps, pastures... va quedar tot fatal, ple d'esbarzers, romagueres, falgueres...»

⁹ En aquest àmbit destaca la feina que està fent la [Coordinadora Estatal Stop Ganadería Industrial](#).

I ara ho vaig intentant recuperar, però és difícil. Vaig estripant els camps i tornant-los a sembrar, però torna a sortir falguera, romaguera...»

RE21.2 «Moltes feixes grans estan abandonades».

D'entre les causes que els ramaders entrevistats assenyalen per tal d'explicar el gran retrocés que han experimentat les pastures del Montseny, sobresurten qüestions que ja han estat tractades en aquest informe, com l'abandonament generalitzat de les cases i les activitats agropecuàries i silvopastorals; els canvis que han realitzat les masies i finques que segueixen en actiu en la seva orientació productiva; l'incivisme d'alguns visitants del PN; i les traves que els ramaders afirmen que els posen les administracions públiques, per exemple a l'hora de fer cremes controlades.

RE9.6 «En aquesta muntanya hi havia 15.000 caps de bestiar i avui si arribem a 1.500 podem estar contents... S'ha emboscat tot.»

RE16.2 «Ara l'única sortida és tenir el bestiar dins del bosc. Actualment, la pastura dins del parc no és viable, tot són problemes, denúncies... i per això jo duc a pasturar el meu ramat majoritàriament a altres finques que tinc fora del parc».

RE17.2 «(Entre com estaven les pastures abans i com estan ara) no hi ha comparació. No queda ni bestiar, ni masovers... i això que quan vaig arribar al poble encara hi havia 18 ramaders al municipi. Abans al Matagalls pujaven 4.000 ovelles en un estiu; ara com a molt en pugen 1.500... i on abans tot estava net, ara està tot ple de ginebró. Abans els excursionistes respectaven a la gent local i la feina que fem, però tot ha canviat molt».

RE21.3 «La gestió de les falgueres en els prats no està sent la correcta... ara no ens les deixen cremar, i així va la cosa».

RE23.1 «Aquests cims s'haurien de cremar de forma controlada. Abans es feia cada 2 anys si calia, però ara no ens deixen fer-ho, i el bosc ha pujat molt més amunt».

Malgrat que hi ha consens entre els ramaders pel que fa a la situació general i la dinàmica de regressió de les pastures, 4 dels titulars d'explotació entrevistats afirmen que tenen bones pastures o, en tot cas, suficients per les necessitats dels seus ramats.

b) Canvi climàtic, disminució de la pluviometria i augment del risc d'incendis forestals devastadors

D'acord amb el que s'afirma al 'Resum executiu del Tercer informe sobre el canvi climàtic a Catalunya' (Duran et al., 2017) «les projeccions apunten a un augment de temperatura en els pròxims decennis i també a una lleugera disminució de la precipitació, que seria més marcada cap a mitjan segle, amb un increment de la probabilitat de pluges més intenses i del nombre i la durada de les sequeres». Així, una de les conseqüències del canvi climàtic en el Montseny

serà, o més aviat ja és, l'augment del risc que es produeixin incendis forestals devastadors, també anomenats 'incendis de sisena generació', els quals potencialment tindrien la capacitat de cremar tota la massa forestal del massís, començant per una punta i acabant per l'altra¹⁰ (Otero et al., 2020). Com s'assenyala a l'informe 'Estudi dels efectes del canvi climàtic en el Montseny: diagnosi, impactes i vulnerabilitats' (Borràs et al., 2016), el canvi climàtic impactarà negativament, de forma important i de diverses maneres l'activitat de ramaderia extensiva que es desenvolupa al PN: «l'estrès hídric pot conduir a dificultats en la disponibilitat i qualitat de l'aigua per al consum dels animals»; «la menor precipitació futura pot comportar la pèrdua de pastures d'estiu per als ramats»; «la tendència a la reducció de superfícies de prats o a una major sequedat dels mateixos pot reduir la rendibilitat econòmica del seu ús com a pastura (...) i condicionar, així, el conjunt del sistema» de la ramaderia extensiva, provocant, per exemple, un «increment del cost en l'alimentació dels animals», el qual «pot repercutir en els rendiments econòmics de les explotacions». Alhora, «es detecta un risc de pèrdua de productivitat i de qualitat de productes derivats (carn, llet i ous, especialment) com a conseqüència de les condicions ambientals extremes que podrien afectar el benestar i la productivitat del bestiar», condicions que podrien augmentar el risc de que el bestiar pateixi «malalties i plagues que afectarien la producció ramadera» (Borràs et al., 2016, pàg. 54 - 56).

c) El conflicte entre la conservació de determinades espècies de fauna i flora i el suport a la ramaderia extensiva

Tot i que en general els diversos agents del territori estan d'acord en que la ramaderia extensiva juga un paper clau en la conservació de la biodiversitat del PN, especialment per la seva contribució al manteniment dels espais oberts i la diversitat d'hàbitats, també és cert que alguns ramaders perceben com una amenaça algunes actuacions del PN orientades a afavorir la conservació de determinades espècies de fauna i flora. Així, des del punt de vista dels ramaders, no té sentit prioritzar la conservació de certs animals i plantes a l'atenció a les necessitats de la ramaderia extensiva perquè, sense un suport decidit, és probable que aquesta activitat reculi encara més en l'àmbit del PN en els propers anys i, si això passa, és probable que tingui lloc una pèrdua de biodiversitat molt més important encara.

De fet, lluny de ser considerat un fenomen purament ecològic, la biodiversitat del Montseny és també el resultat de l'ús que els humans han fet històricament dels recursos del massís. Activitats com ara l'agricultura, la ramaderia extensiva i la silvicultura han estat presents a

¹⁰ L'augment del risc que es produeixin aquest tipus d'incendis no es deu únicament als efectes del canvi climàtic, ni molt menys, sinó que també hi contribueixen força altres causes, entre les que destaca l'abandonament de l'agricultura i la ramaderia extensiva; tanmateix, no hi ha dubte que el canvi climàtic és un factor molt important a tenir en compte en relació a aquesta qüestió.

través de la història i en intensitats variades des del Neolític, i han actuat com a font addicional de la diversitat del paisatge (Boada, 2002; Roigé i Estrada, 2008).

RE2.7 «La Diputació es dedica a fer estudis de floretes, i el bestiar es menja les floretes...».

R21.4 «No pot ser que la conservació de la biodiversitat es prioritzi per sobre de l'activitat ramadera, com passa per exemple amb el tritó i certes plantes i espècies de flora, perquè si no hi ha ramats es perden les pastures, s'embosca tot... i llavors si que hi haurà un problema gros de pèrdua de biodiversitat!».

d) Els danys que provoca la fauna salvatge

Al ser preguntats sobre quins problemes tenen alhora de tirar endavant les seves explotacions, aproximadament 1/4 dels ramaders entrevistats han assenyalat els danys que provoca als cultius i als tancats la fauna salvatge, sobretot els senglars, però també els cabirols. Els problemes de convivència entre el sector primari i la fauna salvatge són denunciats de forma recurrent pels pagesos i els ramaders del territori, i són prou coneguts per part de les administracions públiques i les institucions amb competències en aquesta matèria. Tanmateix, fins ara no s'han trobat solucions definitives i realment efectives a aquest problema, més enllà de que els ramaders i els pagesos inverteixin temps i diners en fer tancats i en mantenir-los. A més, en general hi ha força consens en que la caça juga un paper important alhora de mantenir un cert control sobre les poblacions de senglars i cabirols, però no tothom i està d'acord, com queda palès en la primera, la quarta i la cinquena de les cites textuais que es transcriuen a continuació.

RE7.5 «Un altre problema són els gossos que perden els caçadors... Crec que la caça dins del parc s'hauria de prohibir tota, perquè els gossos caçadors que es perden cada setmana potser no les maten (les ovelles) d'una mossegada, però corren darrera del ramat i aquí tot són feixes, així que acaben estimbant-ne tres o quatre. I fas la denúncia als Mossos i quan arriba al jutjat ho arxiven amparant-se en l'article de causa de mort no justificada. I aquell dia has perdut 1.000€, més el temps de fer la denúncia, etc. I 1000€ em costa molt guanyar-los aquí dalt!».

RE10.5 «El senglar també és un problema, abans no ho era... Tot ha d'estar tancat, és car tancar-ho bé. I has d'estar a sobre per mantenir els tancats... demana molta feina, molta molta feina».

RE14.1 «Un dels problemes que tenim és la sobrepoblació de senglars, que em fan malbé els cultius, i el tractor pequè aixequen les pedres i després vas i hi ensopegues amb els arreus i ho trenques tot... I ara, amb l'aturada dels caçadors per això del virus (de la Covid-19), els problemes s'han incrementat».

RE16.3 «Les batudes de senglar moltes vegades avisen amb poc temps, i no fan altra cosa que escampar el bestiar».

RE22.3 «El senglar és un problema i s'ha de caçar... però a vegades s'exagera i la gestió de la caça no és correcta».

5.3. Fortaleses

Les «fortaleses» són els aspectes positius i interns als projectes de ramaderia extensiva del PN. La seva anàlisi s'ha realitzat diferenciant els aspectes relacionats amb la viabilitat econòmica dels que estan relacionats amb la viabilitat ecològica, i dels que ho estan amb la viabilitat social de les explotacions estudiades.

5.3.1. Fortaleses relacionades amb la viabilitat econòmica

Les principals fortaleses relacionades amb la viabilitat econòmica de les explotacions de ramaderia extensiva del PN del Montseny són les següents:

- La majoria d'explotacions s'autoproveeixen de la majoria del menjar que consumeix el bestiar al llarg de l'any;
- La majoria d'explotacions produeixen aliments de qualitat;
- La majoria d'explotacions d'oví i cabrum engreixen els xais i els cabrits fins a l'edat de sacrifici, transformen el producte (és el cas de la majoria de les que produeixen llet) i el comercialitzen per mitjà de circuits curts, estratègies que permeten als ramaders vendre productes amb valor afegit, fixar els preus i retenir la major part de la cadena de valor d'aquests productes.

A continuació s'analitzen aquestes qüestions una per una.

a) Autoproveïment de la majoria del menjar pel bestiar

La majoria de les explotacions de ramaderia extensiva del PN del Montseny s'autoproveeixen de més del 70% del menjar que consumeix el bestiar al llarg de l'any. Excepte dues de les explotacions que tenen ramats de cabres i que no aprofiten les pastures naturals ni el bosc, en general el bestiar de les explotacions del parc basa la seva alimentació en les pastures naturals, l'aprofitament del bosc, el farratge (tant en sec com en estat verd) i, en menor mesura, els cereals en forma de gra i/o de pinso, els quals s'empren com a complement alimentari. Quan és al bosc, el bestiar s'alimenta sobretot d'herba, branques, rebrots i fruits d'arbres, com ara aglans i castanyes. Dels farratges conservats, el més emprat és el fenc d'alfals. I d'aliment en estat verd, el més important és la barreja de gramínies i lleguminoses (P1).

RE11.5 «Les nostres cabres tenen molt menjar, bo i variat. Fan pastura natural, fan bosc, (mengen) castanyes, aglans... I quan hi ha menys menjar a fora, els donem farratge sec. I quan munyim, una mica de gra».

RE22.4 «Tinc suficient pastura i puc replegar molt menjar a canvi de netejar les finques de la zona. De menjar pel bestiar de moment no me'n falta».

b) Producció d'aliments de qualitat

A més de jugar un paper essencial en el manteniment de la diversitat d'hàbitats i espècies, així com en la lluita contra el canvi climàtic (Fundación Entretantos, 2020a), un dels trets distintius i de les virtuts més destacades de la ramaderia extensiva és que en general proveeix la ciutadania d'aliments de gran qualitat, entre els que, per al present cas d'estudi, destaquen la carn, la llet i els làctics. La major qualitat dels productes de la ramaderia extensiva en comparació amb els de la ramaderia industrial, és conseqüència del model de gestió emprat, el tipus de vida i alimentació del bestiar: mentre que en el model extensiu i en el «semi-intensiu»¹¹ els animals passen la major part del temps, sinó tot, a l'aire lliure i mengen majoritàriament l'herba de les pastures naturals i els aliments que troben al bosc, en el cas del model intensiu el bestiar passar la major part del temps, sinó tot, establulat, i s'alimenta bàsicament de pinsos compostos i gra (Fundación Entretantos, 2018).

RE11.6 «(Les nostres cabres) com que mengen molt i estan molt sanes i molt ben cuidades, donen llet molt bona i obtenim un formatge de molta qualitat. Aquest és el punt més fort (del nostre projecte), el producte de molta qualitat que oferim».

c) Engreix fins l'edat de sacrifici + Comercialització per mitjà de circuits curts → Producte amb valor afegit / Capacitat per fixar preus i retenir marge (majoria d'oví i cabrum)

La majoria dels ramaders del PN que tenen ramats d'oví i/o cabrum (representen el 77% i el 78% del total, respectivament) engreixen ells mateixos els animals fins que arriben a l'edat de sacrifici. Pel que fa a la comercialització, el 80% dels ramaders que tenen ramats d'ovins i engreixen els xais fins a l'edat de sacrifici treballa amb circuits curts¹². Més concretament, el 30% d'aquests ramaders ven només directament a consumidors finals; el 20% ven només a restaurants; un altre 20% ven només a carnisseries; un únic ramader (representa el 10% del

¹¹ Atès que en la ramaderia «extensiva» d'ovelles i cabres el bestiar dorm habitualment en corrals, naus o coberts, oficialment es considera que aquest és un model de gestió ramadera diferent del pròpiament extensiu, el qual és anomenat semi-intensiu, quedant reservada la denominació «ramaderia extensiva» per als ramats que viuen sempre engegats, cas que es dona habitualment amb vaques i eugues. Sigui com sigui, en aquest informe es parla de ramaderia extensiva per fer referència en general als ramats que passen, sinó tot, la major part del temps a l'aire lliure, siguin de vaques, ovelles o cabres.

¹² Els circuits curts de comercialització de productes alimentaris són aquells canals en els que entre les persones productores i consumidores i hi ha com a màxim un intermediari (Binimelis i Descombes, 2010).

total) té una estratègia de comercialització multicanal (ven directament a consumidors finals, a restaurants i a carnisseries); i, per últim, un altre 20% ven la carn a intermediaris i no coneix el seu destí final.

En el cas dels ramaders que tenen ramats de cabrum, el 86% dels que engreixen els cabrits fins que arriben a l'edat de sacrifici comercialitza la carn per mitjà de circuits curts. Més concretament, el 42,9% d'aquests ramaders ven només a carnisseries; el 14,3% ven només a restaurants; uns únics ramaders (es tracta d'una explotació familiar liderada per una parella i que també representa el 14,3% del total) venen només a la «sala de tast» que han habilitat a la pròpia finca; un únic ramader (14,3% del total) té una estratègia de comercialització multicanal (ven directament a consumidors finals, a restaurants i a carnisseries); i, per últim, també un únic ramader (14,3% del total) ven la carn a intermediaris i no coneix el seu destí final. Per la seva banda, 3 de les 5 explotacions d'oví i/o cabrum que es dediquen a la producció de llet transformen elles mateixes el producte i, un cop transformat, el comercialitzen per mitjà de circuits curts.

Cal explicar també que, tot i que el seu cas és minoritari entre els ramaders de boví del parc, hi ha tres ramaders de boví que engreixen els vedells fins l'edat de sacrifici i comercialitzen per mitjà de circuits curts. Un d'ells duu els vedells a l'escorxador, i després comercialitza la carn al restaurant propietat de la família; el segon ramader treballa directament i de forma exclusiva amb carnisseries; i el tercer i últim implementa una estratègia de comercialització multicanal (ven la carn a algun restaurant, tot i que majoritàriament a una carnisseria).

Així doncs, si es comptabilitzen també aquests ramaders de boví, la meitat dels projectes de ramaderia extensiva del PN del Montseny comercialitzen els seus productes mitjançant canals curts. Tanmateix, només 3 de les 24 explotacions del parc implementen una estratègia de comercialització multicanal.

Sigui com sigui, per mitjà dels models de negoci i les estratègies que s'han detallat (engreix fins a l'edat de sacrifici, transformació del producte en el cas dels productors de llet i comercialització per mitjà de circuits curts) i gràcies a la relació directa i de confiança que mantenen amb els seus clients, la majoria dels ramaders d'oví i/o cabrum i 1/3 dels ramaders de boví del parc aconseguen: donar valor afegit al producte que produeix; posar en valor la qualitat dels seus productes; i retenir la major part de la cadena de valor del producte que introdueix al mercat.

RE8.4 «Nosaltres tanquem el cicle: tenim mares, engreixem els xais i cabrits fins que tenen l'edat de matar-los, ens fem la majoria del menjar del bestiar i venem la carn a la nostra pròpia botiga. Així controlem el preu i al fer venda directa podem quedar-nos amb més marge».

RE9.7 «Som vius perquè tenim el restaurant. Si només tinguéssim l'activitat agroramadera seríem morts com tots els que han plegat. Tota la carn de vedella, les patates i tot lo de l'hort va

al restaurant, i així tanquem el cicle i traiem algun diner. Però el que guanyem amb el restaurant ho invertim en l'activitat ramadera, per fer-la viable».

RE11.7 «Transformem el producte i fem venda directa principalment a la sala de tast que tenim aquí dalt i on només oferim els nostres cabrits i els nostres formatges».

5.3.2. Fortaleses relacionades amb la viabilitat social

Les principals fortaleses relacionades amb la viabilitat social de les explotacions de ramaderia extensiva del PN del Montseny són les següents:

- La majoria d'explotacions són negocis familiar de mida mitjana;
- En general, els titulars de les explotacions es dediquen a la ramaderia per autèntica vocació professional.

A continuació s'analitzen aquestes dues qüestions.

a) Projectes familiars de mida mitjana

La majoria d'explotacions de ramaderia extensiva del PN del Montseny són, segons la classificació del DARP, de mida mitjana (i.e. Estrat 2). Són, en general, negocis familiars ja que, considerades en conjunt, aquestes explotacions ocupen 12 persones de l'àmbit familiar dels seus titulars, i 9 persones de fora d'aquest àmbit. Es tracta, a més, de projectes força paritaris ja que en total hi treballen 9 homes i 8 dones. Aquestes dades contrasten amb les de les explotacions grans que operen dins els límits del PN, les quals compten amb un total de 13 assalariats, tots externs a l'àmbit familiar dels titulars i tots homes. Amb tot, cal destacar que, mentre les explotacions grans generen de mitjana 2,6 llocs de treball, les explotacions mitjanes en generen només 0,94.

RE10.6 «El nostre és un projecte familiar i cadascú té el seu rol. El pare cuida l'hort, la mare cull, jo vaig amb el tractor i les màquines...».

b) Professió vocacional

La majoria dels ramaders que s'han entrevistat manifesten que, malgrat la duresa de l'ofici i les dificultats amb que es troben per tirar endavant les seves explotacions, no canviarien la seva feina per cap altra. D'entre els avantatges que els ramaders destaquen de la seva feina sobresurten qüestions com ara treballar a l'aire lliure, sense caps ni un horari fixe i en contacte amb la natura, així com la voluntat de donar continuïtat i mantenir la tradició i el llegat familiar.

RE10.7 «La meva família portem aquí més de 500 anys. Jo sóc el primer que físicament no he nascut aquí... Vull dir que des de sempre hem mantingut i millorat la casa i la finca, i més que un negoci és la nostra manera de viure».

5.3.3. Fortaleses relacionades amb la viabilitat ecològica

En general, les explotacions de ramaderia extensiva del parc compten amb una viabilitat ecològica força bona degut, principalment, a tres motius:

- El parc és un entorn natural privilegiat per a la pràctica de la ramaderia extensiva;
- El model productiu de la ramaderia extensiva està en concordança amb els principis del benestar animal; i
- La majoria de ramats d'ovins del parc són de races autòctones catalanes.

A continuació s'analitzen aquestes qüestions.

a) Entorn natural privilegiat

Bona part dels ramaders entrevistats han assenyalat que el Massís del Montseny, i especialment la seva cara nord, és un espai natural privilegiat per la pràctica de la ramaderia extensiva. D'entre les característiques de l'entorn que els ramaders més han destacat en positiu sobresurten les referències a l'adundància d'aigua i de «menjar» que hi ha a les finques que gestionen.

RE1.6 «(La principal fortalesa del projecte és) la quantitat de menjar que tenim en aquesta zona de la part nord del Montseny. Tenim castanyes, tenim aglans, tenim molta herba... Ens movem (amb el ramat) segons l'època de l'any. A l'estiu estem més al bosc i a l'hivern als camps. També tenim el riu... El lloc on som, l'entorn, és el punt més fort (del projecte). És un privilegi, és el lloc ideal per un projecte ramader com aquest».

RE3.4 «Hi ha molta aigua a la finca, tinc aigua a tots els 5 tancats sense problema».

RE7.6 «La meva ramaderia és totalment extensiva i aquest lloc és ideal per fer-ho així. Tot el dia pasturen les meves ovelles, les 24h».

b) Benestar animal

El sistema de producció de la ramaderia extensiva està per definició molt més en concordança amb els principis de benestar animal que no pas els sistemes d'altres models productius, com ara la ramaderia intensiva. Això és important i ha de ser interpretat com una fortalesa dels projectes de ramaderia extensiva, especialment si es té en compte que la societat està cada

cop més conscienciada i és més exigent en relació al respecte dels drets dels animals i el seu benestar.

RE11.8 «Els animals de carn aguanten molt però les de llet són molt delicades. Desgasta molt fer llet i per tant han d'estar molt ben cuidades i menjar molt bé. Si no, venen els problemes, són molt delicades... Han de pasturar cada dia, és el secret, i així ho fem. A casa, primer són les cabres, i després nosaltres».

c) Ramats de races autòctones (majoria d'ovins)

Com s'ha explicat a l'apartat 4.1, es considera que les races autòctones de bovins, ovins i cabrum són idònies pels projectes de ramaderia extensiva, especialment en àrees de muntanya, ja que, tot i ser en general menys productives, presenten beneficis i avantatges importants a nivell de viabilitat econòmica. D'entre aquests, destaquen la rusticitat, l'aptitud per aprofitar aliments ordinaris i de prosperar en zones de pastura marginals, la longevitat i la resistència a les malalties, entre d'altres (Parés et al., 2006). Tanmateix, si es posa l'atenció només en els aspectes econòmics, es pot concloure que hi ha moltes races pecuàries «integrades»¹³ les quals, tot i no ser autòctones de Catalunya (DARP, 2010), presenten també els «avantatges econòmics» descrits més amunt. Parés et al. (2006) assenyalen, però, força altres raons per les que és important treballar amb ramats de races autòctones. D'entre aquestes, en sobresurten dues: les races autòctones són font d'una reserva genètica que pot ser molt necessària en el futur; i són un substrat viu del món patrimonial que duen associat. És per això que en aquest informe es considera que treballar amb races autòctones és una fortalesa relacionada amb la viabilitat ecològica de les explotacions analitzades.

D'acord amb el que afirmen els ramaders entrevistats, la majoria d'explotacions d'ovins del Montseny (9 de 13, gairebé el 70%) compten amb ramats d'ovella Ripollesa, una raça autòctona catalana i, per tant, en principi presentarien aquesta fortalesa. Tanmateix, tal i com explica en Quim Casellas¹⁴, «un error molt típic és pensar que si el ramader/pastor/pagès (...) diu que té ovelles "Ripolleses", vaques "Brunes del Pirineu" o cabres "de Rasquera", això ja compta com a raça autòctona de *motu proprio* i sense necessitat de cap justificació o cap requeriment addicional. En el fons això no és així. Tots aquells ramaders que diuen que tenen animals de "tal raça" però mai han fet l'esforç d'inscriure'ls al Llibre Genealògic corresponent, en realitat, no tenen animals de raça, ni contribueixen de cap manera a la preservació de la

¹³ Segons el BOE nº 52, del 01/03/2019, les races integradas són «races foranes procedents de la Unió Europea o de Països Tercers que després d'un període d'explotació a Espanya estan contrastades, amb genealogia i controls de rendiment, i disposen d'un cens suficient per a dur a terme un programa de cria, havent demostrat la seva adaptació a l'entorn mediambiental i a les condicions i sistemes de producció espanyols» (BOE, 2019).

¹⁴ Aquesta informació ha estat generosament facilitada per en Quim Casellas, expert en la matèria del Departament de Ciència Animal i dels Aliments de la Universitat Autònoma de Barcelona, per mitjà d'una comunicació personal realitzada per correu electrònic el 28 de desembre del 2020.

raça al territori. (...) La legislació vigent ho contempla d'aquesta manera amb l'objectiu de fomentar l'associació dels ramaders dins estructures organitzatives amb capacitat real de coordinar i optimitzar els esforços de tots (associacions de ramaders)». Malauradament, en el moment de fer el treball de camp en el que es basa aquest informe no es va demanar als ramaders que afirmen tenir ramats de races autòctones catalanes que ho acreditessin, de manera que queda pendent per a futures recerques comprovar la veracitat de la informació que aquí es facilita sobre aquesta qüestió.

És interessant explicar, per altra banda, que segons el que afirmen els ramaders entrevistats, 4 dels 9 ramats esmentats anteriorment estarien compostats per ovelles de raça Ripollesa «ecotip Montseny». Tanmateix, malgrat que «històricament s'havia considerat que la raça Ripollesa tenia una sèrie de variants o ecotips (Montseny, Igualada, Guillerics, Queralpina...), que prenen el nom de la seva regió d'origen i que mostraven diferències importants amb la resta de variants degudes bàsicament a l'aïllament geogràfic (...), (actualment) aquestes diferències s'han suavitzat perquè l'aïllament geogràfic és inexistent, i els marrans s'intercanvien fàcilment d'un ramat a l'altre amb el medis de transport actuals. Això no treu que segueixin existint ramats que mantenen un ecotipus concret, però això no implica que siguin una raça independent»¹⁵.

Finalment, cal assenyalar que, a més dels esmentats 9 ramats d'ovelles que presumptament serien de raça Ripollesa, actualment al PN també hi ha dos ramats d'ovelles presumptament de raça Latxa (raça autòctona del País Basc) i dos ramats d'ovelles «creuades».

5.4. Oportunitats

Les «oportunitats» són els aspectes positius i externs als projectes de ramaderia extensiva del PN. La seva anàlisi s'ha realitzat diferenciant els aspectes relacionats amb la viabilitat econòmica dels que estan relacionats amb la viabilitat ecològica, i dels que ho estan amb la viabilitat social.

5.4.1. Oportunitats relacionades amb la viabilitat econòmica

La viabilitat econòmica de la ramaderia extensiva al PN del Montseny podria millorar en els propers anys si s'aprofiten les nombroses oportunitats que s'han identificat en aquest àmbit, d'entre les que destaquen les següents:

- dins el límits del PN hi ha moltes finques en desús o abandonades;

¹⁵ Ibídem.

- existeix la possibilitat de que les explotacions que treballen amb el model convencional facin la conversió a la ramaderia ecològica, així com de desenvolupar més els circuits curts de comercialització;
- la proximitat al principal centre de consum del país;
- el fet que en general la ciutadania associï Montseny amb qualitat;
- l'augment lent però constant de la demanda de productes de qualitat, proximitat i ecològics;
- els canvis en la «nova» Política Agrària Comú (PAC) de la Unió Europea pel període 2021 – 2027;
- el consum de xai per part de la comunitat musulmana; i
- la possibilitat de posar en marxa «experiències ramaderes» per a visitants del parc com les que ja es realitzen en altres territoris del país.

A continuació s'analitzen aquestes qüestions una per una.

a) Moltes finques en desús o abandonades

L'abandonament generalitzat de l'activitat agrària i ramadera que ha tingut lloc des de mitjans segle XX tant al Massís del Montseny com a la majoria de territoris del país ha comportat, entre d'altres conseqüències, que actualment hi hagi moltes finques privades, així com força finques públiques, abandonades, en desús o molt infrautilitzades. L'existència d'aquestes finques, i dels recursos agropecuaris i forestals que atresoren, representa una reserva que podria ser aprofitada tant per part de les explotacions de ramaderia extensiva que ja hi ha en marxa dins els límits del PN i que tenen la necessitat d'ampliar la seva base territorial, com per nous projectes de ramaderia extensiva que vulguin instal·lar-se al parc. Com han assenyalat diversos ramaders al ser entrevistats, sembla que el més lògic seria començar per posar de nou en marxa les finques en desús o infrautilitzades de titularitat pública propietat de la Diputació de Barcelona i la Diputació de Girona.

RE1.7 «Haurien de recuperar les finques de la Diputació de Barcelona (les quals) haurien d'estar condicionades i cedir-les a pastors com nosaltres per a que les puguin aprofitar».

RE4.3 «Sobretot de les seves finques de la diputació que en facin alguna cosa, perquè si no ja veus quin exemple donen».

Possibilitat de fer la conversió a la ramaderia ecològica i desenvolupar més els circuits curts de comercialització

Com s'ha explicat a l'apartat dedicat a les , tot i que bona part de les explotacions del parc asseguruen que fan un maneig «gairebé ecològic» només el 21% d'elles compta amb la

certificació oficial que acredita el compliment de la normativa de ramaderia ecològica. És probable que una part dels ramaders que treballen de forma «gairebé ecològica», o que assegurin que fan ramaderia ecològica tot i no comptar amb la certificació pública, no necessitin fer la conversió ni obtenir la certificació del Consell Català de la Producció Agrària Ecològica (PAE) ja que tenen un model de negoci basat en la relació directa i de confiança amb els seus clients. Tanmateix, aquest no és el cas, ni molt menys, de tots els ramaders del parc.

En aquest context, fer la conversió a la PAE i obtenir la certificació pot ser una bona oportunitat per millorar la renda de bona part dels ramaders, sobretot per aquells que fins ara han treballat amb models de negoci que no permeten donar valor afegit al producte ni posar-ne en valor la qualitat. De la mateixa manera, per a la meitat dels ramaders que ven el producte del seu treball a intermediaris els quals en paguen un preu molt baix, el desenvolupament de nous canals curts de comercialització pot ser una molt bona oportunitat ja que, com s'ha apuntat més amunt i a diferència del que passa quan es treballa amb intermediaris, aquesta estratègia de venda permet als ramaders retenir la majora part de la cadena de valor del producte.

b) Proximitat al principal centre de consum del país

Un dels principals reptes, tant del sector primari en general com de la ramaderia extensiva en particular, solen ser les vendes. En el cas que ens ocupa i com s'ha explicat anteriorment, aproximadament la meitat de les explotacions venen els seus productes a intermediaris que en general paguen un preu baix pels mateixos. En aquest context, la proximitat espacial o física entre el PN del Montseny i el centre de consum més important del país, com és l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), representa una gran oportunitat per als ramaders que vulguin desenvolupar noves estratègies de comercialització basades en els circuits curts i l'establiment de relacions directes i de confiança amb els clients o compradors. El desenvolupament d'aquestes estratègies ha de realitzar-se valorant la possibilitat de distribuir producte a establiments i/o consumidors finals dels pobles i ciutats de l'AMB, però també tenint en compte que la proximitat espacial que s'ha referit facilita que els consumidors potencials s'arribin fins el parc per adquirir els productes dels ramaders.

c) La ciutadania associa Montseny amb qualitat

Com passa amb altres Espais Naturals Protegits de Catalunya, o amb altres territoris del país que no compten amb figures de protecció ambiental però als que l'imaginari col·lectiu confereix una aura de gran qualitat ambiental, una part important de la ciutadania relaciona de forma automàtica i gairebé inconscient la biodiversitat que atresora el PN del Montseny i la vellesa dels seus paisatges amb la qualitat dels aliments que s'hi produeixen. Atès que és cert que, com s'ha explicat més amunt, la ramaderia extensiva produeix en general aliments d'una qualitat superior a la dels productes que s'obtenen mitjançant altres models productius

com ara l'intensiu, el fet que part de la ciutadania faci aquesta associació d'idees constitueix una oportunitat per diferenciar i posicionar al mercat com a aliments de gran qualitat els productes de la ramaderia extensiva del PN del Montseny.

d) Augment de la demanda d'aliments de qualitat, proximitat i/o ecològics

Les dades sobre els hàbits de consum dels i les catalanes assenyalen que el consum de productes ecològics segueix augmentant a Catalunya, de manera lenta però imparable. Així, entre els anys 2009 i 2015 el percentatge de persones que els consumia diàriament va augmentar de 2,5 punts, passant del 3% al 5,5% de les persones enquestades; i el percentatge de les que ho feien almenys un cop per setmana va augmentar de 6 punts, passant del 15% al 21% de les persones enquestades (Pomar et al., 2018). El consum de productes de proximitat també fa anys que va a l'alça, i és especialment significatiu que un 20% dels catalans hagi augmentat el consum d'aquest tipus d'aliments arrel de la crisi de la Covid-19. Alhora i pel mateix motiu, un 13% de catalans han augmentat el consum d'aliments frescos, i un 10% ha augmentat el consum d'aliments menys processats (Rahmani et al., 2020). Totes aquestes dades apunten en una mateixa direcció: fa anys que s'observa una tendència a l'augment del consum d'aliments ecològics, de proximitat i qualitat; una tendència que tot fa pensar que es mantindrà en el futur, i que representa una oportunitat pels ramaders del parc que treballen amb el model de ramaderia extensiva els quals, en general, produeixen carns, llet i làctics de qualitat.

A això cal afegir que la pandèmia de «la Covid-19 ha suposat una oportunitat pel sector de la ramaderia extensiva i semiextensiva (...) per donar-se a conèixer i (...) explicar les diferències entre la ramaderia extensiva i la ramaderia intensiva i els impactes socials, econòmics i ambientals que en deriven. (...) En general, el sector de la ramaderia extensiva que fa venda directa ha augmentat facturació durant el confinament (i) ha arribat a nous/es consumidors/es que han trobat en la petita producció local una seguretat que no els donen les grans superfícies on compraven habitualment. Això és una gran oportunitat per acostar la ramaderia extensiva a la població» (Batalla et al., 2020).

e) La nova Política Agrària Comú (PAC 2021 - 2027)

Tot i que és possible que finalment quedi en no res o en ben poca cosa, durant dos anys, des de que el 1 de juny del 2018 la Comissió Europea va presentar les seves propostes legislatives per la nova Política Agrària Comú (PAC) pel període 2021-2027, tant els ramaders i organitzacions professionals com les entitats socials que defensen la ramaderia extensiva van veure en aquesta nova reforma de la PAC una oportunitat per a que finalment s'incorporin a la política comunitària algunes de les seves principals reivindicacions històriques. Així, després

que la Unió Europea hagués explicitat la seva voluntat de que la PAC «realitzi una contribució significativa al [Pacte Verd Europeu](#), especialment en el marc de l'estratègia [De la Granja a la Taula](#) i de la [Estratègia sobre Biodiversitat](#)», les esperances dels agents esmentats estaven posades en un dels tres principals objectius que en principi havia de perseguir la nova PAC: «establir objectius més ambiciosos pel medi ambient i l'acció pel clima» (Unió Europea, 2020a).

Tanmateix, tot indica que es tractarà d'una nova oportunitat perduda. L'octubre del 2020, tant el Parlament com el Consell d'Europa van «decidir mantenir el *statu quo*» promovent, entre altres mesures, «la intensificació de la ramaderia i marginant la ramaderia extensiva» (Per otra PAC, 2020). El reglament transitori de la PAC per 2021 i 2022 (Unió Europea 2020b) confirma que, almenys durant els propers dos anys, tot seguirà més o menys igual. El Reial Decret que regularà la campanya de la PAC 2021 a l'Estat Espanyol i que tindrà una durada inicial d'entre 1 i 3 anys permetrà a les Comunitats Autònomes que incorporin als Plans de Desenvolupament Rural que tenen en vigor «nous compromisos agroambientals, d'agricultura ecològica i de benestar animal» (MAPA, 2020); compromisos que, tanmateix, no seran obligatoris i que dependran de la voluntat de les Comunitats Autònomes.

f) Consum de xai per part de la comunitat musulmana

Diversos dels ramaders d'oví entrevistats han coincidit a l'hora d'assenyalar que, en un context caracteritzat per l'escàs consum de carn de xai en comparació amb el d'unes dècades enrere, el consum periòdic i estable d'aquest tipus de carn per part de la comunitat musulmana del país representa una oportunitat interessant per donar sortida als xais de les explotacions del PN.

g) «Experiència ramadera» per visitants del PN

Un dels ramaders entrevistats veu una bona oportunitat per augmentar de forma directa els ingressos (i, per tant, les rendes) de les explotacions del parc en les anomenades «experiències ramaderes» que ja s'estan realitzant en territoris propers al Montseny, com ara la Serralada de Marina, concretament a Badalona¹⁶. La proposta consisteix en que, a canvi d'una aportació econòmica, les persones interessades fan una caminada de descoberta del paisatge i l'entorn guiats per un pastor i acompanyats pel seu ramat. D'aquesta manera, a més de millorar la renda, els ramaders podrien donar a conèixer els seus projectes i captar nous clients; i, alhora, s'aconseguiria acostar una mica la ciutadania a la realitat del sector i al coneixement del medi i els seus valors naturals i patrimonials.

¹⁶ La iniciativa referida es diu 'Badacabres'. Per a més informació es pot visitar la seva web: <https://badacabres.cat/>

5.4.2. Oportunitats relacionades amb la viabilitat social

D'entre les nombroses oportunitats que hi ha per millorar la viabilitat social de la ramaderia extensiva al PN, destaquen les següents:

- una part significativa de les explotacions són liderades per ramaders que tenen el perfil propi de la «nova pagesia»;
- una part significativa dels titulars de les explotacions tenen interès en cooperar més amb la resta de ramaders del parc;
- l'òrgan gestor del PN té previst incrementar el suport a la ramaderia extensiva del parc;
- existeix la possibilitat de que les explotacions acullin estudiants en pràctiques de l'Escola de Pastors de Catalunya;
- cada cop hi ha més consciència social sobre la importància de la ramaderia extensiva;
- tant a Catalunya com a la resta de l'Estat existeixen organitzacions que treballen des de fa anys en defensa de la ramaderia extensiva;
- malgrat el declivi que ha experimentat la ramaderia extensiva en els últims 50 anys, existeix encara un gran patrimoni cultural i etnogràfic lligat a aquesta activitat.

A continuació s'analitzen aquestes qüestions una per una.

a) Presència de ramaders amb perfil de «nova pagesia»

Tot i que, com s'ha explicat a l'apartat 4.1, un dels reptes de la ramaderia extensiva al PN del Montseny és l'envelliment dels titulars de les explotacions i la manca de relleu generacional, cal destacar l'existència d'un grup de ramaders i ramaderes relativament joves el perfil dels quals es correspon amb el de l'anomenada «nova pagesia». El concepte «nova pagesia emergent» va ser proposat per Van Der Ploeg (2010), i posteriorment aterrat per Monllor (2013) a la realitat catalana. D'acord amb aquests autors, la «nova pagesia» és aquella que duu ja més de dues dècades impulsant un «nou paradigma agrosocial» en el que s'emmarquen les iniciatives de producció i transformació agroalimentària que es regeixen per patrons de proximitat, qualitat i identitat. Segons Monllor (2013), aquests patrons es concreten en pràctiques que tendeixen a fomentar:

- els canals curts de comercialització;
- la Producció Agrària Ecològica i el respecte per l'entorn;
- la dinamització sociocultural en l'àmbit local;
- la cooperació amb altra pagesia i amb altres entitats locals;
- la incorporació d'innovacions socials i tecnologies apropiades;

- la minimització de la dependència energètica i el nivell d'inversió en el punt de partida o d'instal·lació;
- l'alentiment dels processos productius;
- la lluita per una major autonomia pagesa;
- un marcat compromís social.

El perfil dels titulars de com a mínim el 25% de les explotacions de ramaderia extensiva que hi ha en actiu actualment al PN del Montseny coincideix força amb el propi de la nova pagesia tal i com acaba de ser descrit. Cal destacar, així mateix, que en el cas del PN la presència de dones en aquestes explotacions, ja sigui com a titulars o treballadores, és molt superior que la que tenen en la resta d'explotacions del parc. D'acord amb el paper que López i Tendero (2013) atribueixen a la nova pagesia, l'existència al PN del Montseny d'un nombre significatiu de ramaders amb aquest perfil ha de ser entès com una oportunitat molt destacada per l'impuls de la transició agroecològica del conjunt del sector en aquest territori.

b) Cooperar més amb la resta de ramaders del PN

Com s'ha explicat en l'apartat dedicat a les al parlar de la «manca d'articulació del sector», el fet que durant tots aquests anys els ramaders del PN no s'hagin dotat d'espais formals de cooperació, coordinació i suport mutu ha estat un impediment molt important pel desenvolupament de la ramaderia extensiva al parc. En aquest context, tot i que encara és molt d'hora per predir els fruits que pot donar, la constitució recent de la «Associació de ramaders i agricultors/es de la Reserva de la Biosfera del Montseny» és una molt bona notícia i una gran oportunitat, tant per treballar la cohesió interna i l'apoderament del col·lectiu, com per interlocutar amb una sola veu i més potent amb les administracions públiques i la resta d'agents del territori.

c) Increment del suport a la ramaderia extensiva per part de l'òrgan gestor del PN

Com s'ha explicat al Capítol introductori, l'òrgan gestor del parc fa aproximadament vint anys que dona suport a la ramaderia extensiva de manera activa ja que és molt conscient de la relació directa que existeix entre disminució del nombre de caps de bestiar i de ramats, pèrdua d'espais obert / homogeneïtzació del paisatge per l'expansió del bosc, pèrdua de biodiversitat i augment del risc de que es produeixin grans incendis forestals. D'entre les accions de suport al sector per part del PN, destaquen la recuperació d'antics espais oberts i les ajudes als ramaders per la recuperació de pastures i per la instal·lació de tancats. També són importants les ajudes que dona el parc per arreglar les teulades i les masies en general, incloent la instal·lació de plaques fotovoltaïques, ja que els ramaders necessiten viure amb, o almenys a prop, dels seus ramats per poder tirar endavant les seves explotacions. Així, com afirma en un document recent en Lluís Martínez, l'actual director del PN, «és important facilitar la permanència dels pastors i ramats que encara queden en el massís i establir les

condicions per a que siguin viables noves incorporacions de projectes ramaders. La protecció de la ramaderia extensiva del parc s'emmarca en el que ha de prescriure, per al sector primari, el Pla per al desenvolupament socioeconòmic» del PN del Montseny (Martínez, 2020). Aquesta darrera informació aportada pel director del parc fa referència al «Pla d'Acció de la Reserva de la Biosfera del Montseny», el qual està actualment en fase d'aprovació i que té per objectiu «l'activació d'un desenvolupament socioeconòmic que incentivi la conservació del patrimoni» del Montseny. L'aprovació definitiva d'aquest pla serà una bona oportunitat per reafirmar i incrementar el suport del parc a la ramaderia extensiva ja que, entre les seves línies d'acció, prescriu tot un seguit d'actuacions encaminades a «l'enfortiment de l'agricultura i la ramaderia» en l'àmbit del PN. En cas que es confirmi, també serà una gran oportunitat l'anunciada redacció d'un pla d'acció específic de suport a la ramaderia extensiva al PN del Montseny.

e) Acollir estudiants en pràctiques de l'Escola de Pastors de Catalunya

L'Escola de Pastors de Catalunya és una de les entitats del país que més ha fet en la darrera dècada per donar resposta a un dels principals reptes del sector, com és la manca de relleu generacional. «L'Escola de Pastors és un projecte formatiu que proposa un nou model de pagesia. Aquesta està produint i produirà canvis molt importants en el desenvolupament rural del nostre país. A través de la incorporació de noves generacions, molts cops alienes a una tradició familiar, es demostra que el sector primari, per si mateix, és un sector viable econòmicament. Amb una aposta per una producció a petita escala de base familiar i/o cooperativa; sostenible amb l'entorn i amb el sector» (Escola de Pastors, 2020). El programa formatiu que realitzen anualment les diferents promocions d'estudiants de l'Escola inclou, a més de 9 setmanes de teoria que es realitzen al Pallars Sobirà, 4 mesos de pràctiques en finques ramaderes repartides per tot el territori. Com un dels ramaders entrevistats ha assenyalat, que les explotacions del Montseny, especialment aquelles dels titulars de les quals tenen una edat més avançada, acollin estudiants en pràctiques de l'Escola de Pastors pot ser una molt bona oportunitat per treballar el relleu generacional i la continuïtat dels projectes de ramaderia extensiva del PN, així com per facilitar la instal·lació al territori del parc de nous projectes d'aquest tipus.

f) Més consciència social sobre la importància de la ramaderia extensiva

Com s'ha subratllat en el Capítol 1, actualment existeix un ampli i creixent consens, tant en els àmbits acadèmic, polític i institucional com en sectors cada cop més majoritaris de la població, sobre la necessitat de considerar la ramaderia extensiva com un sector estratègic. Els motius són tan nombrosos com variats, i entre ells destaca la crucial contribució de la ramaderia extensiva en la conservació del paisatge i la biodiversitat, el desenvolupament socioeconòmic en el medi rural, la necessitat de fixar població a les zones rurals, la producció d'aliments de qualitat, la protecció contra l'erosió del sòl, la conservació del patrimoni cultural i etnogràfic, la prevenció d'incendis i la prevenció i mitigació del canvi climàtic, entre d'altres (Fundación Entretantos, 2014, 2018 i 2020a).

g) Existència d'organitzacions que treballen en defensa de la ramaderia extensiva

Tant a Catalunya com a la resta de l'Estat Espanyol existeixen organitzacions, entitats, col·lectius i persones a títol individual que treballen des de fa una pila d'anys per mirar de capgirar la dinàmica de les últimes dècades, de declivi i empitjorament de la situació de la ramaderia extensiva. L'existència d'espais de coordinació entre col·lectius compromesos en la defensa de la ramaderia extensiva «és un instrument útil per exercir una major influència en les polítiques relacionades amb el sector» (Fundación Entretantos, 2018); i la feina que fan pot ser determinant en relació al futur que tindrà la ramaderia extensiva a casa nostra.

Bàsicament, hi ha dues tipologies d'agents que vetllen per la ramaderia extensiva. Per una banda, hi ha les organitzacions dels professionals de la ramaderia extensiva, les quals agrupen només els criadors de vaques i eugues, ja que la ramaderia d'ovelles i cabres, atès que el bestiar dorm habitualment en corrals, naus o coberts, no es considera pròpiament extensiva sinó semi-intensiva.

En segon lloc, hi ha les entitats i col·lectius socials que defensen la ramaderia extensiva sense agrupar necessàriament a professionals del sector. D'entre aquestes, sobresurten l'Escola de Pastors de Catalunya, Ramats al Bosc, Ramaderes de Catalunya, Fundació Pau Costa i les associacions de criadors de races autòctones catalanes de bestiar de ramaderia extensiva, com les Associacions de protecció i foment de la raça Bruna del Pirineu, l'Associació Nacional de Criadors d'Ovins de Raça Ripollesa, l'Associació Catalana de Criadors d'Oví de Raça Xisqueta, l'Associació de Criadors d'Oví de Raça Aranese o l'Associació de Ramaders de la Vaca de l'Albera. Molt resenyable és també la tasca que està realitzant [ARCA](#) (Associació d'Inicatives Rural de Catalunya) en el marc del [Projecte d'Especialització i Competitivitat Territorial Barcelona Smart Rural](#) i en col·laboració amb la Diputació de Barcelona i altres entitats i institucions; concretament pel que fa a la creació i el suport als Espais Test Ramaders que estan sent posats en marxa actualment a diversos territoris del país. Finalment, en l'àmbit estatal, destaca sobretot la feina que està realitzant en els últims anys la [Plataforma por la ganadería extensiva y el pastoralismo](#), que agrupa desenes d'entitats i col·lectius de tots els territoris de l'Estat, i la secretaria tècnica de la qual està a càrrec actualment de la [Fundación Entretantos](#).

h) Existència al territori d'un gran patrimoni cultural i etnogràfic associat a la ramaderia extensiva

Tal com explica Parés (2006) al desenvolupar un dels molts motius pels que és important conservar les races autòctones, concretament pel seu paper «com a substrat viu del món patrimonial que duen associat», «el món de la ramaderia tradicional ha creat un entorn patrimonial molt ampli. La cultura dels pastors, eugassers i vaquers era extraordinàriament extensa, i la vida rural es movia en molts aspectes al seu entorn. (...) L'abandó de les pràctiques

ramaderes tradicionals ha implicat el progressiu desús d'aquest patrimoni. Deixar doncs que tota aquesta cultura ramadera caigui en l'oblit és imperdonable», al que es pot afegir que els vestigis que encara romanen de tota aquesta cultura representen una gran oportunitat per recuperar la memòria històrica i el prestigi social de l'ofici de pastor i el món de la ramaderia extensiva.

5.4.3. Oportunitats relacionades amb la viabilitat ecològica

D'entre les oportunitats que ofereix l'Espai Natural Protegit del Montseny per millorar la viabilitat ecològica de la ramaderia extensiva en destaca sobretot una: el PN és un entorn natural privilegiat pel desenvolupament d'aquesta activitat.

a) Entorn natural privilegiat

Com s'ha explicat a l'apartat dedicat a les de les iniciatives estudiades, el PN del Montseny és un espai natural privilegiat per la pràctica de la ramaderia extensiva. D'entre les característiques de l'entorn que més destaquen en aquest sentit, sobresurten la disponibilitat d'aigua i de menjar pel bestiar que hi ha sobretot a la cara nord del massís, així com la diversitat d'hàbitats i espècies que caracteritza el Montseny, la qual possibilita que els ramats aprofitin diferents recursos naturals al llarg de les estacions de l'any, principalment l'herba de les pastures naturals i, del bosc, les branques, rebrots i fruits d'arbres, com ara aglans i castanyes.

6. Els reptes de la ramaderia extensiva al Parc Natural del Montseny

En aquest capítol es presenten els principals reptes als que ha de fer front la ramaderia extensiva al PN del Montseny. La determinació dels reptes s'ha realitzat a partir de l'anàlisi conjunt de les debilitats i les amenaces identificades prèviament, en tant que factors que poden afectar negativament el tipus de projectes analitzats. D'entre tots els reptes que es deriven de les debilitats i les amenaces identificades i presentades al Capítol 5, a continuació es presenten aquells que es consideren més importants; és a dir, aquells que es considera que més poden condicionar negativament la viabilitat econòmica, ecològica o social de la ramaderia extensiva al PN del Montseny.

Un dels reptes principals que afronta actualment la ramaderia extensiva al PN del Montseny **és la precària viabilitat econòmica** de bona part de les explotacions del parc. Aquest repte és, alhora, conseqüència dels següents reptes més petits:

- Mida molt reduïda d'una part de les explotacions

Aproximadament 1/4 de les explotacions compten amb 10 o menys Unitats de Bestiar Major.

- Dificultats per accedir a la terra, sobretot al bosc i a pastures

Comporta dificultats per a que les explotacions que ho necessiten puguin augmentar la seva base territorial, així com per la instal·lació de nous projectes ramaders a l'àmbit del PN.

- Arrendaments cars i precaris

A més de no donar seguretat jurídica als arrendadors, desincentiven als ramaders alhora d'invertir en la millora de les explotacions.

- Manca de capacitat d'inversió i de professionalització en la gestió econòmica de les explotacions.
- Producte sense valor afegit i incapacitat per fixar preus i retenir marge (majoria d'explotacions de boví)
 - Vendre per engreix
 - Vendre a intermediaris
 - Manca de diferenciació i identificació en el mercat
 - Model de gestió ramadera convencional

La majoria de les explotacions de boví, i una part de les d'oví i cabrum, han de fer front als reptes que suposa vendre productes sense valor afegit i no tenir capacitat per fixar preus i

retenir marge comercial, situacions que són conseqüència de vendre el vedells, xais i/o cabrits per engreix (enlloc d'engreixar-los fins que arriben a l'edat de sacrifici), i/o vendre a intermediaris que paguen un preu molt baix pel producte (enlloc de comercialitzar mitjançant canals curts). Aquests reptes també són conseqüència de la manca de diferenciació i identificació en el mercat dels productes de la ramaderia extensiva, i del fet que la majoria d'explotacions (79%) no comptin amb la certificació oficial de la ramaderia ecològica.

- Infraestructures ramaderes en mal estat o inexistents
 - Impossibilitat d'aprofitar les terres comunals del parc
 - Problemes al creuar les carreteres
 - Manca d'escorxadors de confiança

Els principals problemes relacionats amb aquest repte són la impossibilitat d'aprofitar les terres comunals que hi ha al PN, sobretot degut a la manca o el mal estat dels coberts, els abeuradors i les vies pecuàries per accedir-hi; la manca de senyalitzacions i passos per a que els ramats creuin amb seguretat les carreteres; i la manca d'escorxadors de confiança a la zona.¹⁷

Un altre dels reptes clau és la **manca de viabilitat social de la ramaderia extensiva al PN**, problemàtica que també és conseqüència de diversos reptes més petits. Són els següents:

- Assumpció de riscos laborals per part dels ramaders.

Els ramaders han de fer molts tipus de feines diferents, des d'estassar un marge fins a arreglar una pista i, degut a la manca de capacitat d'inversió, sovint no treballen amb les màquines i els equips de protecció que caldria.

- Envelliment i manca de relleu generacional.

L'edat mitjana dels ramaders del PN és de 61 anys, prop d'un 40% són majors de 65 anys i el 30% passen de la setantena. Entre els anys 2000 i 2020 van plegar gairebé el 45% de les explotacions que hi havia en actiu a l'inici del període (12 de 27), i només es van realitzar dues successions (Arran de terra, 2020).

- Manca d'articulació del sector en l'àmbit del Parc Natural.

La manca d'articulació dels ramaders del PN ha estat un handicap important fins ara, però aquesta situació s'està començant a corregir mentre es redacta aquest informe (finals del

¹⁷ Segons els ramaders entrevistats, l'únic escorxadors de confiança a l'àrea d'influència del Montseny és el de Santa Maria de Palautordera, fet que obliga a molts ramaders a desplaçar-se una hora d'anada i una altra de tornada per dur el bestiar a sacrificar.

2020) per mitjà de la creació de l'Associació de pagesos i ramaders de la Reserva de la Biosfera del Parc Natural del Montseny.

- Les traves que posen les administracions públiques / «El monstre de la burocràcia»

Malgrat que bona part dels ramaders entrevistats reconeix no tenir gaire informació sobre quines accions realitza el PN per donar suport a la ramaderia extensiva en l'àmbit del parc, la majoria opina que el PN fa poc, sovint posa traves i que, en tot cas, hauria de fer molt més.

- Els visitants del Parc Natural que duen els gossos deslligats / L'incivisme

Per a la majoria de ramaders, un dels principals problemes és els visitants del parc que duen els gossos deslligats, qüestió que engloben en un repte més ampli: l'incivisme, que atribueixen tant a força visitants del PN com a alguns dels propis habitants dels municipis del Montseny.

Finalment, tot i que en general **la viabilitat ecològica de la ramaderia extensiva al PN del Montseny és força bona**, aquesta està amenaçada per reptes importants, d'entre els que sobresurten els següents:

- El model de producció ramadera majoritari és el convencional

Malgrat que la meitat dels ramaders del parc afirma que fa ramaderia ecològica o una gestió «gairebé ecològica», només el 21% de les explotacions compta amb la certificació oficial del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació.

- Retrocés i arbustització de les pastures del Parc Natural.

Aquest fenomen es va iniciar a mitjans segle XX, amb el declivi de la ramaderia extensiva, i continua avui dia malgrat els esforços de l'òrgan gestor del PN i dels propis ramaders per aturar-lo.

- El PN prioritza la conservació de determinades espècies de flora i fauna per davant del suport a la ramaderia extensiva.

Això és el que pensa la majoria de ramaders del parc els quals, alhora, creuen que si el PN no prioritza el suport a la ramaderia extensiva és molt probable que continuï el declivi de l'activitat, fet que comportarà una pèrdua de biodiversitat encara major.

Els danys que provoca la fauna salvatge, sobretot el senglar, però també el cabirol.

7. Les potencialitats de la ramaderia extensiva al Parc Natural del Montseny

En aquest capítol es presenten les principals potencialitats de la ramaderia extensiva al PN del Montseny. La determinació de les potencialitats s'ha realitzat a partir de l'anàlisi conjunt de les fortaleses i les oportunitats identificades prèviament, en tant que factors que poden afectar positivament el tipus de projectes analitzats. D'entre totes les potencialitats que es deriven de les fortaleses i les oportunitats identificades i que han estat presentades al Capítol 5, a continuació es presenten només aquelles que es consideren més importants; és a dir, aquelles que es considera que més poden condicionar positivament la viabilitat econòmica, ecològica i social de la ramaderia extensiva al PN del Montseny.

En l'àmbit de la **viabilitat econòmica**, les principals potencialitats de la ramaderia extensiva al PN del Montseny són:

- Autoproveïment de la major part del menjar pel bestiar.

La majoria de les explotacions de ramaderia extensiva del PN del Montseny s'autoproveeixen de més del 70% del menjar que consumeix el bestiar al llarg de l'any. En general els ramats de les explotacions del parc basen la seva alimentació en les pastures naturals, l'aprofitament del bosc, el farratge (tant en sec com en estat verd) i, en menor mesura, els cereals en forma de gra i/o de pinso, els quals s'empren com a complement alimentari.

- Productes de qualitat amb valor afegit i capacitar per fixar preus i retenir marge:
 - Model de producció propi de la ramaderia extensiva;
 - Engreix fins a l'edat de sacrifici;
 - Transformació del producte;
 - Comercialització per mitjà de circuits curts.

La majoria dels ramaders del PN que tenen ramats d'oví i/o cabrum, i tres dels que tenen ramats de boví, engreixen els xais, cabrits i/o vedells fins que arriben a l'edat de sacrifici, i comercialitzen la carn per mitjà de circuits curts. Els principals clients amb els que treballen són carnisseries, restaurants i consumidors finals de l'àrea d'influència del PN. Només dos d'aquests ramaders, però, tenen una estratègia de comercialització multicanal; és a dir, venen simultàniament per mitjà de diversos canals curts.

Per la seva banda, 2 de les 3 explotacions que es dediquen a la producció de llet transformen el producte a la pròpia finca i venen els làctics mitjançant circuits curts. Per mitjà d'aquestes estratègies i models de negoci la majoria dels ramaders d'oví i cabrum, i 1/3 dels ramaders de

boví, aconseguir: donar valor afegit al producte que produeix; posar en valor la qualitat dels seus productes i fixar-ne els preus; i retenir la major part de la cadena de valor del producte que introdueix al mercat.

- Moltes finques en desús o infrautilitzades.

L'existència d'aquestes finques en desús o infrautilitzades en l'àmbit del PN és una oportunitat tant per a l'ampliació de la base territorial de les explotacions petites que ja estan en marxa com per la instal·lació al territori del parc de nous projectes de ramaderia extensiva.

- Proximitat al principal centre de consum del país (AMB).
- La ciutadania associa Montseny amb qualitat.
- Augment de la demanda de productes de qualitat, proximitat i ecològics.

En l'àmbit de la **viabilitat social**, les principals potencialitats de la ramaderia extensiva al PN del Montseny són:

- Projectes familiars de mida mitjana.

La majoria de les explotacions de ramaderia extensiva del PN responen a aquest perfil.

- Presència de ramaders amb perfil de nova pagesia.

El perfil dels titulars de com a mínim el 25% de les explotacions coincideix amb el propi de la «nova pagesia»: aquella que duu ja més de dues dècades impulsant un «nou paradigma agrosocial» (Monllor, 2013) en el que s'emmarquen les iniciatives de producció i transformació agropecuària que es regeixen per patrons de proximitat, qualitat i identitat.

- Augment de la consciència sobre la importància de la ramaderia extensiva tant a nivell científic, polític i institucional com ciutadà.
- Existència d'un gran patrimoni cultural i etnogràfic associat a la ramaderia extensiva

En l'àmbit de la **viabilitat ecològica**, les principals potencialitats de la ramaderia extensiva al PN del Montseny són:

- Entorn natural privilegiat i ideal per la ramaderia extensiva.

El PN del Montseny és un espai natural privilegiat per la pràctica de la ramaderia extensiva, sobretot la cara nord del massís, degut a l'abundància d'aigua i de menjar pel bestiar.

- Ramats de races autòctones.

A diferència de les explotacions de boví i cabrum, la majoria d'explotacions d'oví compten, presumptament, amb ramats d'ovella Ripollesa, una de les races autòctones catalanes d'ovins reconegudes oficialment.

- Benestar animal

El sistema de producció de la ramaderia extensiva està per definició en concordança amb els principis de benestar animal. Això és important especialment si es té en compte que la societat està cada cop més conscienciada i és més exigent en relació al respecte dels drets dels animals i el seu benestar.

8. Línies estratègiques d'actuació per superar els reptes identificats

La difícil situació en que es troba la ramaderia extensiva al conjunt del país, i al PN del Montseny en particular, fa que s'hagi de tenir molt present que els problemes del sector no es resoldran ni a curt termini ni amb la implementació d'una sèrie de mesures aïllades; sinó, més aviat, per mitjà d'un pla que contempli objectius a curt termini, mig termini i llarg termini; i per mitjà del desenvolupament d'un conjunt ampli, ambiciós i coherent d'actuacions consensuades amb el sector, les administracions públiques i la resta d'agents del territori.

D'acord amb el que s'ha exposat, en aquest capítol es presenta una proposta global de treball integrada per quatre línies estratègiques d'actuació i orientada a contribuir a la superació dels reptes de la ramaderia extensiva al PN del Montseny. Aquesta proposta, que ha de ser entesa com un avenç d'idees de cara a la futura redacció d'un pla d'acció de suport a la ramaderia extensiva al parc, ha estat elaborada a partir de: les propostes d'accions de suport a l'activitat realitzades pels propis ramaders; la revisió d'informes, dossiers, manuals, jornades tècniques i altres fonts d'informació secundària; i l'experiència, els contactes i els coneixements sobre el sector i les propostes innovadores que s'estan implementant amb que compta l'equip tècnic que ha elaborat el present informe de diagnosi.

A més d'aquestes quatre línies estratègiques d'actuació, seria molt important que el PN desenvolupi el que podria ser una cinquena línia estratègica d'actuació: donar suport i acompanyar no només el procés d'articulació que ha iniciat recentment el col·lectiu de ramaders del PN, sinó també totes les propostes que impliquin potenciar la coordinació, la col·laboració i la cooperació entre els ramaders, ja sigui per mitjà de la creació de cooperatives de treball o agràries, l'explotació comunitària de la terra o a través de mancomunar esforços i cooperativitzar serveis amb altres agents del territori amb els que pugui ser interessant, productiu i/o estratègic establir aliances.

A continuació, es presenten les quatre línies estratègiques d'actuació esmentades, dedicant un apartat del present capítol a cadascuna d'elles i detallant, quan s'escau, quines propostes realitzades pels propis ramaders agrupa cadascuna.

8.1. Crear un «servei de suport a la ramaderia extensiva del Parc Natural»

La proposta és que el PN del Montseny, conjuntament amb la resta d'administracions públiques i els agents locals que vulguin participar, creï un servei d'acompanyament i suport a l'activitat de ramaderia extensiva que es desenvolupa en l'àmbit d'influència del parc. Aquesta proposta es basa en l'experiència i els aprenentatges dels serveis d'acompanyament al sector primari que s'han posat en marxa en els darrers anys a diversos territoris de Catalunya. D'entre aquests, destaquen l'[Agrorienta't](#) (Cardedeu i Vallès Oriental), l'[Arrela't](#) (Parc Natural de la Serra de

Collserola), el [Servei d'assessorament a empreses agroramaderes i alimentàries](#) (Osona – Lluçanès) i [Suport Pagès](#) (Bages).¹⁸

Una de les principals funcions del servei hauria de ser donar resposta a una de les principals demandes que fan els ramaders del parc: que el PN habiliti una mena de «finestreta única» de l'administració pública de cara als ramaders. Per mitjà d'aquesta línia estratègica d'actuació es podria també donar resposta a força altres demandes i/o propostes realitzades pels propis ramaders del PN del Montseny, entre les que destaquen les següents:

- Facilitar l'obtenció de permisos i llicències.
- Mediar amb i entre la resta d'administracions públiques.
- Donar ajuts i suport a la professionalització dels ramaders.
- Facilitar la instal·lació i posada en marxa de nous projectes.
- Facilitar l'aprofitament de les terres i els recursos comuns del PN.
- Donar facilitats per a que els ramaders puguin viure al territori i prop els seus ramats.
- Mediar entre ramaders i propietaris per millorar les condicions dels arrendaments.
- Ajudar els ramaders a vendre els seus productes.
- Facilitar actuacions per moure terres, juntar feixes petites i poder tenir camps més grans.
- Cercar estratègies per a la valorització i la comercialització de la llana.

Com fan els serveis de suport al sector primari que s'han referenciat més amunt, seria molt interessant que el futur servei d'acompanyament i suport a la ramaderia extensiva del parc donés també servei a projectes de transformació alimentària artesana de la zona que treballin amb productes del PN del Montseny.

8.2. Implementar mesures estructurals per facilitar el desenvolupament del sector

El sector de la ramaderia extensiva, per ser viable en l'actual context, necessita comptar amb una sèrie de recursos, infraestructures i suports estructurals. Algunes de les principals actuacions que caldria que l'òrgan gestor del parc liderés en aquest àmbit són les següents:

- Habilitar i/o mantenir les infraestructures que necessita el sector:

¹⁸ L'equip d'Arran de terra SCCL ha liderat el disseny i la posada en marxa de l'Arrela't i Suport Pagès, i col·labora amb l'Agrorienta't i el Servei d'assessorament al sector agropecuari i alimentari d'Osona – Lluçanès.

- coberts, tancats, abeuradors i bons accessos per poder aprofitar els comunals;
- passos i senyals per poder creuar les carreteres amb seguretat;
- escorxadors de baixa capacitat, fixes o mòbils;¹⁹
- obradors compartits i polivalents.²⁰
- Recuperar i mantenir les pastures.²¹
- Fer actuacions sistemàtiques d'adevessament del bosc.²²
- Establir, senyalitzar i vigilar les «zones sensibles» de la ramaderia extensiva al parc.
- Identificar i promocionar el producte de ramaderia extensiva del PN del Montseny²³, i crear nous canals curts de comercialització pels productes del parc.
- Facilitar que els ramaders puguin fer determinades feines amb la maquinària adequada per tal que no assumeixin riscos laborals.²⁴

8.3. Fomentar la recuperació de les finques en desús o abandonades

¹⁹ Per ampliar la informació sobre per què és important i necessari dotar el sector de la ramaderia extensiva d'equipaments innovadors i multiús com els escorxadors de baixa capacitat es recomana la consulta del document «Presentació del Rural Equipa't» del [PECT Bcn Smart Rural](http://scur.cat/Z5NLZ9) (disponible on-line: <http://scur.cat/Z5NLZ9>).

²⁰ Per ampliar la informació sobre per què és important i necessari dotar el sector de la ramaderia extensiva d'equipaments innovadors i multiús com els obradors compartits es recomana la consulta del «Manual d'obradors compartits. Una eina de dinamització socioeconòmica del territori» (disponible on-line: <http://scur.cat/4A9Y9A>).

²¹ Sobre aquesta qüestió els ramaders valoren que «cal fer un dall a l'any, o ressemar, però si ho hem de fer els ramaders pel nostre compte ens surt molt car... ens cal la implicació del PN» (RE18).

²² Prèviament caldria, tenint en compte els resultats i les propostes del [projecte Espurna](#), de prevenció i gestió d'incendis forestals a la Reserva de la Biosfera del Montseny, identificar les zones més apropiades per fer aquestes actuacions, i planificar-les treballant en paral·lel acords entre propietaris i ramaders, per tal que, just després de fer les actuacions, els ramaders portin els ramats a les zones adevessades. També cal tenir present que, segons l'opinió d'algun dels ramaders, els ramats de cabrum no necessiten adevessament previ, sinó que més aviat és preferible que entrin a boscos en els que no s'ha actuat, per a que les cabres facin directament la feina.

²³ Per ampliar la informació sobre aquesta qüestió es recomana la consulta del document «Avanzando hacia la diferenciación de los productos de la ganadería extensiva» (Fundación Entretantos, 2020b); disponible on-line: <http://www.entretantos.org/diferenciacion-2/>.

²⁴ Es podria fer adquirint maquinària que necessiten i no tenen els ramaders, i acordant amb ells un mecanisme per cedir-los-la, tal i com ha fet el Consorci del PN de la Serra de Collserola amb la pagesia del parc; i/o «llogant» algun dels ramaders que sí que té la maquinària necessària per a que faci les feines delicades pels altres ramaders.

- Recuperar les finques del PN propietat de la Diputació de Barcelona que actualment estan en desús o infrautilitzades, i cedir la seva gestió via concurs públic a persones que vulguin posar en marxa projectes de ramaderia extensiva.
- Fomentar la recuperació i aprofitament de les finques privades en desús o infrautilitzades per mitjà de la mediació del PN entre propietaris i ramaders, la promoció d'acords de custòdia, etc.
- Crear un Espai Test Ramader a la Reserva de la Biosfera del PN del Montseny.

Com expliquen les companyes d'ARCA, «els Espais Test Agraris són finques condicionades per a exercir algunes activitats agràries per tal de testejar projectes agrícoles o ramaders en un entorn segur i així facilitar la incorporació progressiva de persones noves al camp». Atès que es tracta d'un projecte innovador a Catalunya del que no hi ha antecedents, i donat que les iniciatives franceses referents en aquest àmbit han posat en marxa sobretot Espais Test Agraris dedicats a l'horta, des del Grup Operatiu RETA (Red de Espacios Test Agroforestales), d'àmbit estatal i liderat per ARCA, duen més de dos anys treballant per «ampliar el ventall dels Espais Test Agraris vers l'activitat ramadera, tant de carn com de llet» (ARCA, 2018). Actualment, des d'ARCA estan treballant, conjuntament amb diverses entitats del territori, per posar en marxa quatre Espais Test Ramaders a Catalunya; concretament, a la Vall del Ges (Osona), al Lluçanès (Osona), al Parc Rural del Montserrat (Baix Llobregat) i a Gadesa (Terra Alta). Una de les coses que estan treballant és com promoure el relleu generacional extra familiar per mitjà d'aquest tipus d'iniciatives: «la idea és que la persona usuària o tester sigui acompanyada pel ramader que fins ara ha portat la finca i vol plegar de manera que, quan el ramader veterà plegui, el tester es quedi gestionant la finca, i durant tot el procés s'acompanyi tant la persona que s'incorpora com la que plega, en el seu procés de dol»²⁵.

- Crear un banc de terres a la Reserva de la Biosfera del PN del Montseny... i dinamitzar-lo!

Habitualment, els bancs de terres es limiten a crear i fer pública una borsa de finques en desús o infrautilitzades els propietaris de les quals voldrien que algú les tornés a posar en marxa. En força casos, la creació d'aquesta borsa de terres o de finques s'acompanya amb la creació d'una segona borsa amb les persones en principi interessades en trobar una finca o terres per engegar un projecte agrari o ramader. Després de que ens els darrers anys s'hagin creat diversos bancs de terres a varis territoris de Catalunya, la conclusió és que amb la creació de les borses o bancs esmentats no és ni molt menys suficient per tenir un impacte real en l'activació de les moltes

²⁵ Informació obtinguda per mitjà d'una comunicació personal via trucada telefònica realitzada el 26 de novembre del 2020 amb la Laura Megías, tècnica d'ARCA pel projecte BCN Smart Rural, qui també comenta que «si es vol fer un Espai Test Ramader al PN del Montseny, des d'ARCA es podria donar suport i acompanyament durant els propers dos anys»; és a dir, durant 2021 i 2022.

terres en desús que hi ha arreu del país i en la promoció de la instal·lació de noves persones al sector. Tot sembla indicar, més aviat, que per a que els bancs de terres tinguin un mínim d'èxit i esdevinguin una eina útil de promoció del relleu generacional en el sector primari i d'activació de les terres en desús del territori és imprescindible que la creació de les borses de terres esmentades s'acompanyi amb la creació d'una figura que dinamitzi els contactes i mediï entre propietaris i persones interessades en fer la incorporació. El [Banc de terres del Priorat](#) i el [Banc de terres del Baix Camp](#) són dos bons exemples de com treballar d'aquesta manera i assolir força èxit.

8.4. Crear el «Contracte Agropecuari de la Reserva de la Biosfera del Montseny»

La proposta és que es creï a la Reserva de la Biosfera del Montseny un sistema de pagaments per remunerar les accions que fan els ramaders i que contribueixen al manteniment de la biodiversitat i el patrimoni agroramader del PN. La justificació és senzilla: per mitjà de moltes de les feines que fan i que no estan directament relacionades amb la seva activitat productiva (com recuperar pastures i parcel·les de conreu, treballar amb races i varietats autòctones, fer Producció Agrària Ecològica, netejar i/o reconstruir murs de pedra seca, talussos i marges, rehabilitar o netejar infraestructures agroramaderes, tenir caixes d'abelles, plantar i mantenir «tanques vives» a les finques, reparar camins i millorar els accessos a les finques, etc.), els ramaders contribueixen al manteniment de la qualitat ambiental del PN, contribució que és clau per a que el massís segueixi proveint a tota la ciutadania dels «serveis ecosistèmics»²⁶ que brinda el Montseny en tant que sistema natural.

Aquesta proposta s'inspira en iniciatives que ja existeixen, com el [Contracte agrari de la Reserva de Biosfera de l'Illa de Menorca](#), en funcionament des de l'any 2005; així com en d'altres que estan actualment en procés de creació, com el «[Contracte Agrari de Collserola](#)».

²⁶ «Els serveis ecosistèmics són aquells beneficis que un ecosistema aporta a la societat i que milloren la salut, l'economia i la qualitat de vida de les persones. Un servei ecosistèmic deriva de les funcions pròpies dels ecosistemes» (CREAF, 2016).

9. Conclusions

La situació de la ramaderia extensiva al Parc Natural de la Reserva de la Biosfera del Montseny és crítica, i podria arribar a un punt d'inflexió en els propers anys si no es garanteix el relleu dels ramaders que estan a punt de plegar, o si no augmenta el ritme de noves instal·lacions. Això no sembla que s'hagi de produir de forma espontània i, d'acord amb l'opinió dels propis ramaders del parc, l'única possibilitat de «salvar el sector» és que les administracions públiques duguin a terme urgentment accions decidides i coordinades de suport a l'activitat.

El declivi en el número d'explotacions i caps de bestiar, que en l'àmbit del PN s'inicià fa més d'un segle, i s'ha mantingut en les darreres dècades: entre els anys 2000 i 2020 va plegar el 45% de les explotacions. En el mateix període també hi va haver, però, 9 noves instal·lacions, quedant doncs la reducció en el nombre total d'explotacions en el 11%.

Actualment, hi ha 24 explotacions en actiu dins els límits del PN. Tanmateix, el 25% dels titulars entrevistats, o no veuen clar el futur a curt termini, o tenen clar que no seguiran gaire temps més, i per ara no compten amb que ningú els rellevi. En general, els ramaders tenen la percepció que, per a la majoria d'ells, aquesta activitat no té futur al PN, i que d'aquí a pocs anys quedaran uns pocs ramaders amb ramats grans, i tota la resta haurà deixat l'activitat de forma professional.

L'anàlisi comparada de les dades de l'any 2000 i 2020 confirma les percepcions dels ramaders, i permet identificar que en els últims 20 anys les explotacions han experimentat una doble tendència. Per una banda, a l'especialització, ja que mentre s'ha reduït de 15 a 8 el nombre d'explotacions que compten amb ramats de dues o tres espècies ramaderes, ha augmentat de 12 a 16 el nombre d'explotacions que compten amb un sol tipus d'espècie, ja sigui boví, oví o cabrum. I, per altra banda, a la disminució en el nombre de caps de bestiar per explotació (calculat en Unitats de Bestiar Major): mentre 10 de les 15 explotacions que ja estaven en marxa l'any 2000 han reduït la mida dels ramats, les 5 restants han augmentat el nombre de caps (en ambdós casos fent el càlcul en UBM).

En termes generals, entre els anys 2000 i 2020 el nombre d'UBM al PN ha disminuït, passant d'unes 1.260 a 1.180. Els caps de boví s'han mantingut al voltant de 500 UBM. Els caps d'oví han disminuït de 640 a 550 UBM (de 4.600 a 4.000 caps) i els de cabrum han augmentat lleugerament, passant d'unes 120 a 130 UBM (o de 830 a 910 caps).

En l'actualitat hi ha una gran diversitat de finques. Hi ha una molt explotació petita que compta amb només 30 caps d'oví i que estaria dins de l'Estrat 1 de la classificació del DARP; 18 explotacions dins de l'Estrat 2 i 5 dins l'Estrat 3. D'entre les 18 de l'Estrat 2, hi ha dues d'oví i cabrum també molt petites; cinc explotacions de boví i sis d'oví i cabrum mitjanes; i 5 explotacions d'oví, cabrum i/o boví més grosses. Finalment, hi ha 5 grans explotacions que

estan dins l'Estrat 3: dues són exclusivament d'oví; dues són es exclusivament de boví i la cinquena explotació compta amb un ramat de vaques i un altre d'ovelles.

Els ramaders tenen una mitjana d'edat de 61 anys, 9 anys més que l'any 2000; prop del 40% són majors de 65 anys, i un 30% passen de la setantena. Destaca també que en l'actualitat, com fa 20 anys, entorn al 60% de les explotacions percepen ingressos d'altres activitats, com ara el turisme, la venda de llenya o altres.

D'entre els reptes als que han de fer front les explotacions, i que explicarien perquè en les últimes dues dècades ha seguit disminuint tant el número d'explotacions com el número de caps de bestiar, destaquen els següents. En primer lloc, sobresurt que la majoria d'explotacions del PN tenen una viabilitat econòmica força precària, situació que és conseqüència de, entre altres factors, les dificultats per accedir a la terra, sobretot a pastures i al bosc; el fet que en general els arrendaments siguin cars i precaris; la manca de capacitat d'inversió i de professionalització en la gestió econòmica de les explotacions; la majoria d'explotacions de boví venen un producte sense valor afegit i no tenen capacitat per fixar preus i retenir marge comercial, situació que és conseqüència del model de negoci amb el que treballen (venda per engreix i/o a intermediaris, model de gestió ramadera convencional, etc.); i la manca o el mal estat en que es troben les infraestructures que el sector necessita per ser viable (bons accessos, coberts i abeuradors als comunals, passos i senyalitzacions adequades per creuar les carreteres, i «més escorxadors de confiança»).

En segon lloc cal destacar que la majoria d'explotacions tenen un problema de manca de viabilitat social que es deu a factors com ara l'envelliment dels ramaders i la manca de relleu generacional (); «el monstre de la burocràcia» i «les traves que posen les administracions públiques» als ramaders, els quals viuen com un autèntic malson l'obligació de complir amb el reguitzell de normatives i regulacions que afecten les seves explotacions; i els visitants del parc que duen els gossos deslligats i tenen actituds incíviques envers els ramats, els tancats, etc.; entre d'altres.

Finalment, la viabilitat ecològica de les explotacions del parc, tot i ser en general força bona, està també amenaçada per reptes importants. D'entre aquests, sobresurt que només el 21% de les explotacions compta amb la certificació oficial de ramaderia ecològica; el retrocés i l'arbustització de les pastures; el fet que, segons la percepció dels ramaders del parc, el PN prioritzi la protecció de determinades espècies de flora i fauna per davant del suport a la ramaderia extensiva; i els danys que provoca la fauna salvatge (sobretot el senglar, però també el cabirol) als cultius, tancats i la resta d'infraestructures ramaderes.

Pel que fa a les potencialitats de les explotacions estudiades, i de la ramaderia extensiva a l'àmbit del PN en general, en l'àmbit de la viabilitat econòmica destaca que les explotacions s'autoproveeixen de la major part del menjar pel bestiar; la majoria d'explotacions d'oví i/o cabrum, i 1/3 de les de boví, venen productes de qualitat i amb valor afegit, i poden fixar preus

i retenir marge comercial degut al model de negoci amb el que treballen (engreix fins a l'edat de sacrifici; transformació del producte en el cas de les que produeixen llet, comercialització per mitjà de circuits curts, etc.); i l'existència en l'àmbit del parc de moltes finques en desús o abandonades que podrien ser aprofitades tant per a l'ampliació de la base territorial de les explotacions que ja estan en marxa i ho necessiten com per la instal·lació de nous projectes de ramaderia extensiva; entre altres factors.

En l'àmbit de la viabilitat social sobresurten potencialitats com el fet que la majoria d'explotacions siguin projectes familiars de mida mitjana; la presència a l'àmbit del parc d'un nombre significatiu de ramaders amb el perfil propi de l'anomenada «nova pagesia» (aquella que fa producció ecològica, comercialitza per mitjà de circuits curts, coopera amb altra pagesia, lluita per una major autonomia pagesa i té un marcat compromís social, entre altres pràctiques i valors); i l'existència d'un extens patrimoni cultural i etnogràfic lligat a la ramaderia extensiva. Finalment, les principals potencialitats en l'àmbit de la viabilitat ecològica són que el PN del Montseny és un entorn natural ideal per la pràctica de la ramaderia extensiva; la majoria d'explotacions d'oví compten, presumptament, amb ramats de races autòctones catalanes; i que el sistema de producció propi de la ramaderia extensiva està per definició en concordança amb els principis de benestar animal.

La difícil situació en que es troba la ramaderia extensiva al PN requereix, per fer-li front i mirar de capgirar-la, un pla que contempli el desenvolupament d'un conjunt ampli, ambiciós i coherent d'actuacions consensuades amb el sector, les administracions públiques i la resta d'agents del territori. En el Capítol 8 d'aquesta diagnosi es presenta una proposta global de treball integrada per quatre línies estratègiques d'actuació, la qual pretén ser un avenç d'idees de cara a la futura redacció d'un pla d'acció de suport a la ramaderia extensiva al parc. Aquest proposta inclou les quatre línies estratègiques d'actuació següents:

- crear un «servei de suport a la ramaderia extensiva del PN»;
- implementar mesures estructurals per facilitar el desenvolupament del sector;
- fomentar la recuperació de les finques en desús o abandonades per mitjà de mesures com la creació d'un Espai Test Ramader o un Banc de terres;
- crear el «contracte agropecuari del PN del Montseny».

A més d'aquestes quatre línies estratègiques d'actuació, es considera que és molt important que el PN doni suport i acompanyi el procés d'articulació i enfortiment de la cooperació que ha iniciat recentment el col·lectiu de ramaders del parc. I, de forma més general, per capgirar el declivi de la ramaderia extensiva és molt important que l'òrgan gestor del parc i la resta d'administracions públiques competents donin resposta a les demandes i les necessitats dels ramaders del Montseny. En depenen no només una vintena llarga d'explotacions, ramats i

ramaders, sinó la pròpia biodiversitat del PN i els serveis ecosistèmics que aquest incomparable espai natural brinda a tota la ciutadania.

10. Bibliografia i webografia

- Arran de terra SCCL., (2020). Informe cens ramaderia extensiva del Parc Natural del Montseny.
- Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (ARCA) (2018). «Els Espais Test Agraris, una eina innovadora per fomentar el relleu generacional al camp». Disponible on-line: <http://scur.cat/C9P4CG>
- Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (ARCA) i Diputació de Barcelona (2016). «Presentació del Rural Equipa't». Projecte d'Especialització i Competitivitat Territorial Bcn Smart Rural. Disponible on-line: <http://scur.cat/Z5NLZ9>
- Bartolomé J. (1995). «Ecologia dels ramats del Pla de la Calma (Montseny)». Universitat Autònoma de Barcelona. Tesi doctoral.
- Bartolomé J., Milán M. J. i Plaixats J. (2002). «Caracterització estructural de les explotacions de ramaderia extensiva del Parc Natural del Montseny». V Trobada d'Estudiosos del Montseny. Monografies, 33. Disponible on-line: http://dibapn.orex.es/documents_diba/p03d024.pdf
- Batalla L., Corroero A., Hierro A., Homs P., Ravera F., Rivera-Ferre M. G. i Sastre A. (2020). «Xarxes alimentàries locals en temps de COVID-19: impactes i reptes en un escenari de post-confinament». Barcelona: Editorial Pam a Pam. Disponible on-line: <https://pamapam.org/ca/blog/xarxes-alimentaries-locales-covid-19/>
- Binimelis R. i Descombes C.A. (2010). «Comercialització en circuits curts. Identificació i tipologia». Escola Agrària de Manresa i Verloc. Diponible on-line: <http://scur.cat/Z5H7BF>
- Boada, M. (2002). «El Montseny: Cinquanta anys d'evolució dels paisatges». Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Boletín Oficial del Estado (2019). Número 52, del 01/03/2019. Disponible on-line: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2019-2859>
- Borràs G., Campeny R., i Ferrer E. (2016). «Estudi dels efectes del canvi climàtic en el Montseny: diagnosi, impactes i vulnerabilitats». LIFE Clinomics. Acció A1, pàg 54 – 56. Oficina Catalana del Canvi Climàtic. Disponible on-line: <http://scur.cat/DACM86>
- Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals (CREAF) (2016). «Què són els serveis ecosistèmics?». Disponible on-line: <http://blog.creaf.cat/coneixement/que-son-els-serveis-ecosistemics/>

- DARP (2010). Races autòctones I. Dossier tècnic número 43. Disponible on-line: <http://scur.cat/NB9XP9>
- Diputació de Barcelona (DIBA) (2020). Web del Parc Natural de la Reserva de la Biosfera del Montseny. Disponible on-line: <https://parcs.diba.cat/web/montseny>
- Duran X., Picó M. J. i Reales Ll. (2017). «El Canvi climàtic a Catalunya: resum executiu del Tercer informe sobre el canvi climàtic a Catalunya». Institut d'Estudis Catalans i Generalitat de Catalunya. Disponible on-line: <http://scur.cat/PH3PAZ>
- Espluga J., López D., Calvet L., Di Masso M., Pomar A., Tendero G. (2019). «Agroecología, conocimiento tradicional e identidades locales para la sostenibilidad y contra el despoblamiento rural». Revista PH 98, pàg. 108-130. Disponible on-line: <http://scur.cat/F8YAEF>
- Font G. (2020). «Memòria 2019». Centre de Documentació del Parc del Montseny; Secció humanitats; Punt d'Informació d'Arbúcies. Disponible on-line: <http://scur.cat/ZA5JKD>
- Fundación Entretantos (2014). «La ganadería extensiva y trashumante, clave en la conservación de sistemas de alto valor natural». Cuadernos Entretantos Número 1. Disponible on-line: <http://scur.cat/GDC6M9>
- Fundación Entretantos (2018). «La ganadería extensiva, una actividad esencial para nuestra alimentación». Cuadernos Entretantos Número 4. Disponible on-line: <http://scur.cat/YB3G57>
- Fundación Entretantos (2020a). «Ganadería extensiva y cambio climático, un acercamiento en profundidad» Cuadernos Entretantos Número 6. Disponible on-line: <http://scur.cat/46ZLE9>
- Fundación Entretantos (2020b). «Avanzando hacia la diferenciación de los productos de la ganadería extensiva». Disponible on-line: <http://www.entretantos.org/diferenciacion-2/>
- Gil M.A. (1998). «Planificación estratégica: el método DAFO». Cuadernos de la Red, número 5. Red CIMAS. Disponible on-line: <https://www.academia.edu/19510657>
- González de Molina M. (2011). «Algunas notas sobre Agroecología y política». Agroecología, número 6. Disponible on-line: <http://scur.cat/A9CM6A>
- Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) (2020). «Afilacions al règim general de la Seguretat Social i al règim especial de la mineria del carbó. Per sector d'activitat». Diponible on-line: <http://scur.cat/6FP6PG>

- Llobet S. (1947). «El medi i la vida al Montseny. Barcelona». Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- López D. (2012). «Hacia un modelo europeo de Extensión Rural Agroecológica. Praxis participativas para la Transición Agroecológica». Treball de Tesi pel Doctorat d'Agroecologia de la UNIA. Disponible on-line: <https://dspace.unia.es/handle/10334/1949>
- López D., Calvet L., Espluga J., Di Masso M., Tendero G., Pomar A. (2015). «La Dinamización Local Agroecológica como estrategia para la construcción de soberanías locales». Ecología política, número 49, pàg. 28-34. Disponible on-line: <http://scur.cat/ZGZG69>
- López D., Sastre A., García A., Pomar A., Sampedro Y. i Tendero G. (2018). «Sistematizando la transición agroecológica. Procesos participativos y planes de acción». VII Congreso Internacional en Agroecología, Córdoba. Comunicació presentada al GT11. Disponible on-line: <http://scur.cat/L5G5F6>
- López D. i Tendero G. (2013). «Sembrando alternativas. Un pequeño manual práctico para la Dinamización Local Agroecológica». Disponible on-line: <http://scur.cat/CHLN2P>
- López D., Tendero G., Pomar A. (2015), «La Dinamització Local Agroecològica». Diputació de Barcelona. Disponible on-line: <http://scur.cat/CEM3H6>
- López D., Tendero G., Pomar A., Di Masso M., Espluga J., Calvet L. (2017). «Dinamización local y extensión rural agroecológicas». A: López D., Fernández J.L., Morán N., Oteros E. (eds.). «Arraigar las instituciones: propuestas de políticas agroecológicas desde los movimientos sociales». Libros en Acción, Ecologistas en Acción, Madrid. Disponible on-line: <http://scur.cat/P8NNKM>
- Ministeri d'Agricultura Pesca i Alimentació (MAPA) (2020). «Aprobado el Reglamento Transitorio que garantiza la continuidad del pago de las ayudas de la PAC en 2021 y 2022». Nota de premsa de 28 de desembre del 2020. Disponible on-line: <http://scur.cat/8M6ZJ3>
- Martínez LL. (2019). «El sector ramader del Montseny». Inèdit.
- Monllor N. (2013). «La nova pagesia: vers un nou model agrosocial». Quaderns Agraris, número 35, pàg. 7-24. Institució Catalana d'Estudis Agraris. Disponible on-line: <http://scur.cat/X0X8FJ>
- Otero I., Gamboa G., Bueno C., Canaleta G., Tolosa G., Ballart H., Camprubí L., Vilalta O., Arilla E. i Castellnou M. (2020). «Democratitzar la presa de decisions sobre els incendis forestals i adaptar-se al canvi climàtic. Un mètode aplicat a la Reserva

de la Biosfera del Montseny». Quaderns Agraris, número 48, pàg. 7-42. Institució Catalana d'Estudis Agraris.

Panareda J.M. (1978). «L'estructura i la dinàmica del paisatge actual al Montseny: els impactes humans sobre els sistemes naturals». Universitat de Barcelona. Tesi doctoral.

Parés P.M., Francesch A., Jordana J., i Such X. (2006). «Catalans de pèl i ploma». Lynx Edicions, Barcelona.

Parés P.M. (2006). «Races autòctones, la protecció d'un patrimoni col·lectiu». Revista Agroicultura nº 27. Disponible on-line: <http://scur.cat/GEDPXX>

Pladevall A. (1986). «Un cas curiós de condomini en el Montseny». Monografies del Montseny, número 1, pàg. 169-181. Amics del Montseny,

Plataforma per la Sobirania Alimentària del País Valencià (2018). «Manual d'obradors compartits. Una eina de dinamització socioeconòmica del territori». Disponible on-line: <http://scur.cat/4A9Y9A>

Plataforma por la ganadería extensiva y el pastoralismo: <http://www.ganaderiaextensiva.org/>

Pomar A., Duran N., Gamboa G., Binimelis R., i Tendero G. (2018). «Arran de terra II. Indicadors de Sobirania Alimentària a Catalunya». Arran de terra i Entrepobles. Disponible on-line: <http://scur.cat/8LP6BA>

Por otra PAC (2020). «Siete años más de statu quo: mazazo del Parlamento y el Consejo Europeo a la ambición social y ambiental de la nueva PAC». Disponible on-line: <http://scur.cat/2D533F>

Rahmani D., Kallas Z. i Gil J. M. (2020). «Impacte de la COVID-19 en la compra i el consum d'aliments». CREDA-UPC-IRTA. Disponible on-line: <http://scur.cat/9AN3CC>

Ramaderes de Catalunya (2019). «Laberint burocràtic de les ramaderes». Disponible on-line: <http://scur.cat/D4GD7G>

Roigé X. i Estrada F. (2008). «El mas al Montseny: La memòria oral». Temes d'Etnologia de Catalunya, nº 16. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

Unió Europea (2020a). «Futur de la Política Agrària Comú». Disponible on-line: <http://scur.cat/3H55B9>

Unió Europea (2020b). «Reglament (UE) 2020/2220 del Parlament Europeu i del Consell de 23 de desembre de 2020 pel qual s'estableixen determinades disposicions transitòries per l'ajuda del Fons Europeu Agrícola de Desenvolupament Rural

(Feader) i del Fons Europeu Agrícola de Garantia (FEAGA) en els anys 2021 i 2022». Diponible on-line: <http://scur.cat/9F847>

Van Der Ploeg J.D. (2010). Nuevos campesinos. Campesinos e imperios alimentarios. Icaria Editorial, Barcelona.